

AMERİKAN
KİMLİĞİNİN
OLUŞUMUNU
ANLAMAK
PROJESİ

AMERİKAN ULUSUNUN DOĞUŞU

Murat Sofuođlu

“İnsanların insanlar tarafından yönetilmesi anlamına gelen bir hükümeti oluşturmaktaki en büyük zorluk, öncelikle o hükümeti yönetilenleri kontrol etmeye yetenekli kılmakta daha sonra ise kendini kontrol etmeye yetenekli kılmakta yatmaktadır.”

Alexander Hamilton

26 Ağustos 1071’de Selçuklu Türkleri, Türk tarihinin en büyük sınavlarından birini, Alparslan liderliğinde, dünyanın gelmiş geçmiş en sofistike imparatorluklarından birine karşı başarıyla vermekle Türk tarihine derin açılımlar kazandıracak yeni bir süreci başlattılar. Bu, kuşkusuz yüzyıllardan beri süregelen Şamanizmden Müslümanlığa, göçebelikten yerleşikliğe, Orta-Asyalılıktan Orta-Doğululuğa ve ötesine bir geçişte en belirgin kırılma noktasını da teşkil ediyordu. Bu bizim deyimimizle Türklere Anadolu’nun kapılarının açıldığı andı. Kuşkusuz o zamandan bu zamana köprülerin altından çok sular aktı. Bir başka Türk kuşak, Osmanlıların son bakiyesi Anadolu Türkleri, sekiz buçuk asır sonra yine ağustos ayının o terletici sıcağında Alparslan’ın kazanımlarını Mustafa Kemal liderliğinde korumak için Bizanslıların torunlarıyla bir başka ölüm kalım mücadelesine girdiler. Savaş kazanılmış gibi gözüktü, fakat bu sefer Türkler, yeni yapılanmanın niteliği üzerinde kendi aralarında ayrılığa düştüler.

Osmanlı’nın sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel ve dini yapılanmasının çöküşünü, Jön Türkler bütün entellektüel ve siyasi mücadelelerine karşı engelleyememişlerdi. Sorun, Osmanlı toplumunun tekrar nasıl ve ne temeller üzerinde organize edileceğiydi. Bu konudaki derin görüş ayrılığı, Türk bağımsızlık savaşının kazanılmasına karşın Türk toplumsal yapısının içine nüfuz ederek sürmeye devam etti. İslamcı-Kemalist, Alevi-Sünni, Türk-Kürt ve başka çatışmalar bu anlaşmazlığın ürünleri olarak bugün kendini göstermekte ve sorunun ne denli tehlikeli bir hal aldığıın işaretlerini vermektedir. Bu noktada yüzyıllardır dış güçler sendromu yaşayan Türkler, dış güçlerin gerçekten ne olduğunu, dış güçlerin gerçek gücünün ve yeteneklerinin ne olduğunu şartların olabildiğince zorlamasıyla kendilerine sormaktadır.

Jön Türklerin Avrupa semalarındaki ‘gerçek’ arayışı şimdilerde Amerikan semalarına çevrilmiş gibi gözükmekte. Osmanlı elitinin “Avrupalılar nasıl başarılı oldu?” sorusu, şimdi onların biraz yaramaz ve biraz da maceracı torunlarının, Amerikalıların nasıl başarılı olduğu sorusuna çevrilmiş durumda. Kuşkusuz güzel ülkemizde hala Amerikalıların başarılı olduğundan kuşku duyan Türk “şüpheçiler” (Septikler) –Antik Yunan şüpheçiliğine (Greek Sceptism) karşı-bulunmakta ve “başarı” olgusunu basit bir şekilde klasik emperyalist bir yaklaşımın sonucu olduğundan tereddütsüzce söz açabilmekte. Bu biz Türklerin kendimize özgü şüpheçiliğimizle, üçüncü dünyacı ve yarı-komünist, yarı ulusalcı ve şimdilerde İslamcı bir tatlandırıcıyla yenilenmiş “Türk’ün Türk’ten başka dostunun olmadığı” ve “biz ve gavur milleti” ayrımının son halini ortaya koymasından bakımından taşıdığı imaları görmezden gelmek imkan dahilinde değil. Jön Türklerin baştan beri Avrupa’ya karşı taşıdığı sübjektif şüpheçiliğin günümüzdeki Türk düşüncesinde ortaya çıkışı ve gücünü artırarak koruması bir yana, Avrupa medeniyetini tek ölçü olarak gören fakat sırf ulusal nedenlerden dolayı Türk olmaya vurgu yapan diğer Türk kanadının da neredeyse olduğu gibi varlığını koruması, biz Türklerin bir doğulu toplumun sürreal düşünce yapısını temsilde gösterdiğimiz ‘direniş’i ifade etmesi bakımından esasında çok şey söylüyor. Bizim kendimize özgü orijinal bir dünya görüşü üretmememiz ve toplumsal yapımızın en kalın

terimlerle ‘taklitçiler’ ve ‘sadece taklit etmeyi reddedenler’ olarak ikiye ayrılması bu düşünce yapısının bir başka talihsiz sonucu. Herhalde bu yapı Şerif Mardin’i, “özetlemem gerekirse, 19. yüzyıl düşünce tarihimiz üzerindeki incelemelerimin bana öğrettikleri şunlardır: 19. yüzyıl Türk düşünce tarihinden bahsetmek mümkün değildir.”¹ demeye itti. Kuşkusuz Türk şüpheciliği anormal, doğal olmaktan uzak bir toplumsal yapıyı korumak uğruna ‘gerçek’ten sapan ve ‘gerçek’i böyle bir proje için kurban etmekten kaçınmayan bir yaklaşımın ifadesi. Bu yaklaşım Mardin’in dikkat çektiği² pragmatik bir entelektüel yaşamı ve politik arenayı o zaman bu zaman sürekli olarak yeniden yaratmakta ve bizim ister istemez ilerleme yapıp yapmadığımızı kendimize sordurmakta. Fakat deniz bitmese de azalmakta. Biz Türkler ya kendimize çeki düzen verip dünyayı dünya olarak sürreal değil bir reel dünya olarak göreceğiz, ya da olabilecek bütün kötü senaryoların, bütün korkulu kabuslarımızın gerçek olmasıyla uyanacağız fırtınalı soğuk bir şafağın ardısına. Gerçeğin zamanı geldi ve geçiyor. (Buna karşın Türk şüpheciliği, bir potansiyel destekleyici unsur olarak kendimize özgü ulusal kimliğimizin yeniden inşası için bir kenarda tutulmaktan da vazgeçilmemeli).

Bütün bu olumsuzluklara karşı, herhalde Allah’ın bize bağışladığı bir lütuf olarak, bütün Ortadoğulu Müslüman uluslar arasında Türkler, kendi tarihlerinin onları sürüklediği “Manifest Destiny (Apaçık kaçınılmaz kader)” içinde, en ciddi ve güçlü bir şekilde Batı ile yüzleşme gereğini hissettiler. Bu yüzden bütün diğer Müslüman uluslar hatta bazı Müslüman olmayan uluslar için Türklerin modernleşme ve bağımsızlık projesi bir örneklik ve ilham kaynağı teşkil etti. Kuşkusuz bu, Batıyla karşılaşma ve yüzleşme bütün sorunlarımızın ebesi olduğu gibi bizim tekrar dünya tarihinin kaderini belirleyen uluslardan biri olup olamayacağımızın da ana amili olacaktır. Kesin olan, bir şansımızın olduğuydu. Umut ediyoruz ki bu şans yitirilmedi ve hala mevcut. Eğer bu şans hala mevcudiyetini sürdürüyorsa bunu iyi ve olumlu bir şekilde kullanıp kullanmamak, biraz da bize kalıyor günümüz koşullarında. O halde Türk-Yunan şüpheciliğinin doğal bir senteziyle Avrupa’yı ve Amerika’yı, yani Batı’yı yeniden keşfetmek ve anlamak kendi entelektüel, politik ve toplumsal yapımızın kodlarını anlamak ve yeniden kurgulamak açısından büyük önem arz ediyor.

Amerikan başarısını algılamak, kendimizi algılamak ve bu başarının kendimizdeki anlamını tespit etmek için kaçınılmazdır. Bu, bizim dünyada kimlerin bize dost ve kimlerin düşman olacağını yeniden tespitimiz açısından da büyük önem arz ediyor. Amerikan başarısının dünya koşullarında standart koyan başarı olduğunu ve Amerikan ulusunun taşıdığı, onu ulus yapan özelliklerin uluslararası politik arenadan en ufak evimizdeki televizyondaki sinemaya, sokaktaki erkeklerimizin, kızlarımızın giyim modalarından restoranlarımızın çalışma ilkelerini belirlemeye kadar dayandığını görmemek imkan dahilinde değil. Bu yapı karşısında daha fazla kör sağır olmamız mümkün değil. Eğer kendi Manifest Destiny’mizi yakalayamazsak Amerikan Manifest Destiny’si bizi öyle ya da böyle yakalayacak. Bunun sadece bir zaman meselesi olduğunu da burada not edelim.

Fakat bu durum bizim çoğu zaman yaptığımız gibi panik içinde yapmış olmak için, bu da olsun cinsinden göstermelik, pragmatik kökenli, doğusu ile batısı aynı zaman dilimlerine rastlayan bir davranış biçimine de sokmamalı. Şunu unutmayalım ki, derinlikten yoksun, gerçek ve kalıcı çözümleri hedeflemeyen yaklaşımlar hüsrarla sonuçlanmaya mahkumdur. Bu özellik malesef bizim son iki yüzyıllık göstermelik, yüzeysel Batılılaşma projelerimizin temel belirleyici vasfı oldu. Jön Türkler bütün samimiyetlerine, mücadele azimlerine ve fedakarlıklarına karşın çoğunlukla imparatorluğu kurtarmak adına kendilerinin de tam anlamadıkları ve dolayısıyla

inanmadıkları bir projenin zorunlu yürütücüsü oldular. Kuşkusuz aydınlarının ve elitlerinin tam inanmadığı bir projeye toplumun inandırılması çok daha zor oldu. Fakat Jön Türk elitleri kendisine ve kendi kültürel kaynaklarına da inanmakta eşit derecede bir şüphe ve inançsızlık besledi. Bu çift taraflı inançsızlık ve güven problemi ve bunalımı, Türk entelektüel ve siyasi hayatının enerjisini tüketmekte, Türk toplumsal yapısındaki kutuplaşmayı artırmaktadır. Bir şeye inanmak istediğimiz için değil, fakat gerçekten inandığımız o şey bizi gerçekten ikna ettiği için inanmalıyız. Avrupa Birliği'ne giriş süreci içinde ve Amerikan sağının Büyük Ortadoğu Projesi'nin yarattığı anaforsu ortamın merkezinde, kelimenin tam anlamıyla "Doğu ile Batı arasında" kendimizle ve Batıyla sahici bir şekilde hesaplaşmaya mecburuz. Bunun yolu 'öteki'ni öteki olarak algılamakla birlikte onun başarılarının köklerine de inip esasında bizim 'gavur'un da bizim gibi insan olduğunu ve dünya gezegeni üzerinde bizden başka da 'iyi' ve 'kötü' insanlar yaşadığını kavramak ve kabullenmekten geçiyor.

Bu perspektifte Amerikan ulusunu 'bir insan topluluğu' olarak insanca anlamak, ne olduğu, nasıl ve hangi köklere sahip olduğunu ortaya koyma teşebbüsünün ne denli önem arzettiği açıktır. Bu çerçevede yukarıda bahsettiğimiz ilkelere bağlı olmanın doğal sonucu olarak bu teşebbüsün öncelikle bir teşebbüs, bir iddia sahipliği olmadığını ve herşeyin ötesinde kolay bir teşebbüs olmadığını altını çizmemiz lazım. Fakat teşebbüsün, gerçeğe yaklaşmanın tek yolu olduğunun da unutmamız lazım. Son olarak Amerikan çalışmasının Jön Türklerin tehlikeli ve fırtınalı Batı seyahatinin yeni bir halkası olarak Jön Türk ve günümüz Türk düşüncesine olumlu bir katkı yapacağını umut ediyoruz.

AMERİKAN ULUSUNUN KÖKLERİ SORUNU

Amerikan ulusunu anlama teşebbüsünden bahsederken bu teşebbüsün kolay bir teşebbüs olmadığını söylemekle durumu abartıyor değiliz. Ülkemizdeki kimi yaygın düşünce dolaşımlarına baktığımızda Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa'dan kaçmış serseri, müflis, ipini koparmış maceraperest takımı tarafından kurulan bir devlet olduğuna ve Amerikan ulusu diye bir varlığına uydurma bir kavram olduğuna, İtalyan, İngiliz, Fransız, Rus, Alman, ve daha başka ulusal kimliklerin tesadüfi bir araya gelmesi (daha çok da 'para' temelli bir araya gelmesi) olduğuna inanmamız lazım. Kuşkusuz böyle bir bakış açısı, tarihi, bir tür kabadayılık olarak gören Türk hamasiliğinin Amerikan teorisi oluyor herhalde. Doğal olarak bu bakış açısından Amerikan ulusunun kökleri diye bir sorun, gülünecek bir mevzunun ötesine geçmiyor. İşin ilginç tarafı günümüzdeki Amerikan dış politikasının biraz kabadayılığa dayanan kurgusu, Bush gibi kaslarını göstermeye aklının yeteneklerini göstermekten daha çok önem veren bir liderin varlığı, böylesi bir bakış açısının ülkemizdeki gücünü bir şekilde korumasına yardım etmiştir. Amerikan ulusunun, diğer uluslarla karşılaştırıldığında, daha maceraperest olduğunda kuşku yok; fakat bunun bir olumsuzluk olmadığı, tersine yaratıcı özellikleri beraberinde getirdiği de en az Amerikan maceraperestliği örneğinde olduğu kadar açık. Bu, kimi açılardan Amerikan canlılığı ve dinamizmini, onun göçmen ulus (immigrant nation) oluşu perspektifinde de açıklıyor. Osmanlı Devleti'ni kuranların Amerikan Founding Fathers'tan (Kurucu Babalar) daha sofistike olmadığını, sonuç olarak Osman Gazi'nin okuma yazma bilmeyen bir lider olarak Orta Asya'nın steplerinden gelmiş göçebe bir aşireti, kimi başka maceraperest Anadoluyla organize ettiğini unutmamakta fayda var. Diğer yandan yukarıda sözünü ettiğimiz yaklaşımın psikolojik arkaplanı, başka anlam çağrışımlarını da (implications) beraberinde getiriyor. Bu yaklaşım dünya tarihinin kendine özgü kimi mekanizmalarının var olduğunun ya bilincinde olmayan ya da bilinçli bir şekilde yok saymaya ve ihmal etmeye temayüllüymüş gibi gözüküyor. Herhalde bu bizim sürreal

toplumsal yapımızın bir tür entellektüel refleksi olsa gerek. Dünya tarihini komplo teorilerinin ürünü olarak gören bu bilim dışı yaklaşım, doğal olarak Amerikan toplumunun doğuşu gibi bir problemle de benzer bir psikolojide ilgilenecek ve komplo teorilerinin bile yaşayan tarihsel aktörlerinin bir çevresinin kültürel bir mekanının olduğunu yok sayacaktır. Bu perspektifte doğu toplumlarının çok daha fazla düzeyde komplo teorilerine inanma temayülü burada not edilmeye değer. Dünya tarihini okültik bir büyü, onu yapanların ezoterik örgütler olduğuna inanan bu yaklaşım için sebepler ile sonuçlar arasındaki ilişki, determinizm, ya da diyalektik bir akıl yürütme fazla önem arz etmemektedir. Bu yaklaşım için masonlar ve onların gizli dünyası Amerika'nın esas kurucu unsurudur. Amerikan Kurucu Babalar'ının neredeyse hepsinin Mason olduğu bir gerçektir; fakat bu gerçek, bu kişilikleri görünmez adamlar yapmamakta, aynı kişiliklerin bizim gibi acıkan, susayan, ekonomik ve politik faaliyetlerde bulunan insanlar yapmaya devam etmektedir. Dolayısıyla mason oluşları Amerikan Kurucu Babalar'ın pek çok özelliklerinden biridir. Kuşkusuz böyle bir yaklaşımın bilinçaltında gerçeğe kestirmeden gitmek isteyen bir kolaycılığın hâkim olduğu açıktır.

Halbuki gerçek, komplike bir karakter arzeder ve kendini hiçbir zaman kolaylıkla teslim etmez. Amerikan gerçeğini de anlamamız için Amerikan ulusunu ulus yapan pek çok faktörün var olduğunu ve bunların hepsinin anlaşılmadan Amerikan toplumunun anlaşılmasının mümkün olamayacağını en baştan kabullenmemiz lazım. Bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğu ve toplumsal yapısı ile ilgili yapılacak bir spekülasyon Amerikan ulusunun kökleri sorununa ışık tutması bakımından ilginç bir analogi olabilir.

Osmanlı Toplumunu ve Alınacak Dersler

Osmanlı toplumunun doğuşu ve gelişimini, her şeyin ötesinde Osmanlı başarısını, anlamak için pek çok faktöre göz atmamız kaçınılmazdır. Sorun sadece bir uç beyliğinin başarılı bir fetih organizasyonu olarak indirgenemeyecek kadar komplikedir. Bir uç beyliğinin “gaza ülküsü”³ perspektifinde organize edilmesi kadar serhat boylarının geçişkenliği ve yaratıcılığa uygun yapısı⁴ da önem arz etmektedir. Bunun da ötesinde, bir Orta Asya Türk aşiretinin steplere yaraşır iç disiplininin Bizans sınırında ortaya çıkan dinamizmini de gözden kaçıramayız. Ayrıca Anadolu'nun 13. yüzyıldaki Moğol işgali sonrasındaki kaotik yapısı, Bizans'ın çöküşe giden çürümüş entrikalar ve iç çatışmalar imparatorluğu haline gelişi ve Balkanlar'da süregelen huzursuzluk, Anadolu beyliklerinin kendi aralarındaki iç mücadeleler, Osman Bey gibi karizmatik bir kişiliğin varlığı hep önemli faktörlerdir. Bütün bunlara ek olarak Osmanlı dinamik yapısının ilk 200 yıllık süreçte güçlü liderler üretmesi, Orta Asya'dan gelen göçü Balkanlara yönlendiren bir organizasyonu üretmesi, Balkan halklarını Osmanlı siyasi sistemine devşirme yöntemiyle siyasi ve kültürel anlamda Yeniçeri ile de askeri olarak eklemlenmesi başka açıklayıcı faktörlerdir. Her şeyin ötesinde heterodoks Müslüman tarikatların öncü Osmanlı ideolojisi olarak Balkanlar'da ve Anadolu'da gösterdiği sürekli faaliyet büyük önem arz etmektedir. Sonuç olarak Osmanlı başarısının çok-uluslu, çok-dinli, çok-kültürlü evrensel bir imparatorluğu kurgulayan vizyonla direkt ilişkisi olduğunu söyleme noktasına geleceğiz. Ve ister istemez, daha ileri bir okuma ve anlama için, bu çokluğun ve çeşitliliğin içine girme gereğini hissedeceğiz. Slav halkların, Anadolu halklarının, Ermenilerin, Yunanlıların, Ortadoğulu halkların ulusal ve kültürel özelliklerinin anlaşılması bizim Osmanlı'yı anlamamıza yardım edecek. Osmanlıca diye bir dilin ortaya çıkışını anlamamız için bütün Osmanlı halklarını etüt etmemiz kaçınılmaz olduğu gibi Osmanlı toplumsal düzenini anlamamız için de bütün Osmanlı halklarından haberdar olmamız lazım. Orta Asya'yı, stepleri ve oradaki halkların yapısını da bilmemiz lazım. Her şeyin ötesinde

Ortadoğu ile Avrupa arasında son 2000 yıla damgasını vuran çatışmanın –belki kültürel, belki bölgesel, belki ikisi de- ve Osmanlıların Batı ile Doğu arasındaki koordinatları ile bu çatışma içindeki yerini ve fonksiyonunu ve neyi temsil ettiğini de bilmemiz lazım. Avrupa ve Ortadoğu tarihini okumalıyız. Bizans İmparatorluğunu iyi anlamalıyız. Bütün Osmanlı padişahlarının nasıl kişiliklere sahip olduğunu, hangi köklerdeki hanımlara sahip olduğunu, nelerden etkilendiklerini, kaç dil bildiklerini, alışkanlıklarını, harem yapılarını, İstanbul’un bir imparatorluk başkenti olarak nasıl bir yapıya sahip olduğunu bilmeliyiz. Bütün bunlardan sonra işler kolaylaşmıyor; tersine zorlaşıyor. İslam’ın, Osmanlı Türklerinin Avrupa’ya taşıdığı bu tek tanrılı dinin, baştan sona Osmanlı ortaya çıkışında ve düzeninde nasıl kritik bir rol oynadığını bilmemiz lazım. Bu perspektifte Ortodoks, Katolik, Koptik ve Protestan Hıristiyanlığı, Yahudiliği, var olan çeşitliliğiyle Osmanlı sistemine kattıklarını ve yerlerini de tespit etmemiz lazım. “Üç kıta, yedi denizi” anlamamız lazım. Görüldüğü üzere liste uzadıkça uzuyor. Bütün bunları anladıktan sonrada hala Osmanlı düzenini anladığımızı iddia edemiyoruz; fakat bir takım hipotezlerle teorize ediyoruz. Belki Tanrı, Osmanlıları seçti; belki de Osmanlılar sadece biraz şanslıydı, kim bilir! Bu kuşkusuz belki biraz can sıkıcı ve biraz da bezdirici ve insanın cesaretini kırıcı bir gerçeklik olabilir. Fakat üzülererek söylemek gerekirse dünya tarihinin komplike sorunlarını anlamak isteyen düşünce yoldaşlarını Yüzüklerin Efendisi’nin kahramanlarından pek farklı bir kaderin beklemediğini bilmemiz lazım. İstanbul’da ve çevresinde 1999 yılında yaşadığımız deprem felaketi bize fay hatlarının önemini hatırlattı. Bununla birlikte sorunu İstanbul derinliklerindeki fay hatlarının durumunu bilmekle anlayamayacağımız kesin, çünkü bütün dünyadaki fay hatlarının sürekli hareketinin belli bölgelerde depremleri oluşturduğunu biliyoruz. O halde bütün jeolojik evrimden ve hareketten haberdar olmamız lazım. Bunun için de bütün haritadan haberdar olmamız büyük önem arz ediyor.

Amerikan Gerçekliği

Bu perspektifte, Amerikan gerçekliğini anlamak sorununda da Osmanlı’yı anlamakta karşılaştığımız problemlerle karşılaşılıyor. Amerikalılar Osmanlılar gibi evrensel bir toplumsal, kültürel, ve siyasal yapıya sahip ve bunun doğası olarak komplike bir yapı arz ediyor. Amerikalıları anlamak için onu oluşturan ulusların etnik ve kültürel yapısını, var olan dinlerin ve inançların Amerikan kimliğinin oluşumuna etkisini, Amerikan Kurucu Babalar’ının ideolojik-entellektüel dünyalarını, bir kıta olarak Amerika’nın yapısı, Avrupa’daki reform ve Rönesans sonrası toplumsal ve siyasal hareketlenmenin nüfus etmenleriyle birleşmesinin oluşturduğu türbülans ve göç dalgalarını, İngilizlerin Kuzey Amerika’daki kolonileştirme faaliyetlerinin niteliği ve gelişimini, İngiliz İç Savaşı’nın ve Püriten Parlamento ve Cromwell Devrimi ve 1. Charles’ın idamının kolonilerdeki yankılanmasını ve İngiliz kolonilerine Püriten göçünü, Anglo-Sakson demokratik ve parlamenter geleneğin Amerika’da ortaya çıkışını, Kuzey Amerika üzerinde İngiliz-Fransız mücadelesini, kolonilerin ve uzun vadede Amerikalıların Kızılderililerle ilişkisini, Batı yakasının keşfini (Clark-Lewis Expedition) ve Manifest Destiny’nin kurgusunu, Afrika üzerinden Amerika’ya köle ticaretinin gelişimi ve köleliğin Amerikan hayatındaki yerini, Amerikalıların dünyadan izolasyonu ve farklılaşması ve Amerikan istisnacılığının ortaya çıkışını, Anglo-Sakson Amerikalılarla Britanyalı Anglo-Saksonlar arasında ortaya çıkan sosyo-ekonomik ve kültürel farklılık ve çatışmalarını (Bağımsızlık Savaşı ve Amerikan Devrimi) ve daha pek çok ikincil düzeydeki faktörleri anlamamız ve tartışmamız gerekiyor. Bütün bunlar bizi bir genel kavrayışa getirebilir, fakat bir yargıya ulaştırması çok tartışmalıdır.

Bir formülasyonun ve sistematize etme teşebbüsünün kendisinde var olan kusurların bilinci ile

(“Bir sisteme yönelik istek bütünlükten yoksunluğun sonucudur.” Putların Batışı, Nietzsche)⁵
Amerikan ulusunu doğuran temel unsurları aşağıdaki başlıklar altında ortaya koymak mümkün:

- (1) Anglo-Sakson köken (İngiliz İç Savaşı, Common Law, İngiliz kültür ve politik mirası, demokrasi)
- (2) Püriten Ruh (İngiliz İç Savaşı ve Amerika’ya Püriten göçü, kolonileri organize edici güç olarak, “seçilmiş ulus” ve “vaadedilmiş toprak” kavramları)
- (3) Amerikan Kurucu Babalar’ın ideolojik örgüsü (Deizm, demokrasi, optimizm)
- (4) Kültürel interaction -karşılıklı etkileşim- (Üç kıta kültürü, Kızılderili, Avrupalı, Afrikalı)
- (5) Frontier nation -serhat ulus- (Batı’ya ilerleme, kıtanın fethi, Manifest Destiny)
- (6) 13 koloninin yapısı ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı (Federalizm ve Amerikan Devrimi)
- (7) Amerikan rüyası ve istisnacılığı (Amerikan Dream ve Exceptionalism).

ANGLO-SAKSON KÖKEN

İlk Deneme: Kayıp Koloni

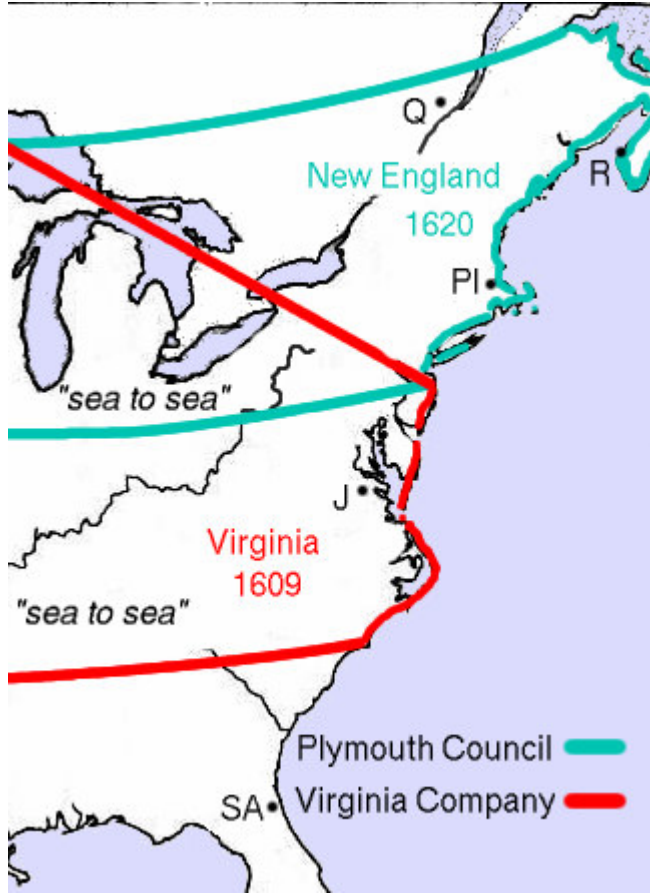
Günümüzün apaçık Amerikan başarısına karşın Kuzey Amerika’daki Amerikan ulusunun doğuşuna temellik yapan ilk kolonileştirme faaliyeti pek çok açıdan bir başarısızlıktı.⁶ Sir Walter Raleigh’in sponsorluğunu ve yasal patronluğunu üstlendiği bu teşebbüs 1584-1587 yılları arasında yapılan deniz aşırı yolculuklardan edinilen tecrübeler ışığında Roanoke Adası’nda gerçekleştirildi. Bölge İngiliz Kraliçesi I. Elizabeth’in şerefine Virginia⁷ olarak isimlendirildi. Raleigh’in samimi arkadaşı John White kolonileştirme projesinin başına geçirildi. Chesapeake körfezindeki mücadele Amerika’da doğan ilk Avrupalı bebeğe, White’in torununa sahne oldu. White torununa kendi mücadelesine yakışır bir isim verdi: Virginia Dare (Cesur). Fakat ne yeni dünyanın koşullarına adaptasyon, ne de Yerli Amerikalılarla (Native Americans) ilişkiler pek yolunda gitmiyordu. White kendi torunuyla birlikte 117 kolonisti gerisinde bırakıp en kısa zamanda dönmek üzere yardım için anavatan İngiltere’ye döndü. Buna karşın Atlantik’in fırtınaları Avrupa’nın fırtınalı savaş atmosferiyle birleşince White’in yeni seferi ciddi engellerle karşılaştı. White aylar sonra döndüğünde ne Amerika’nın ilk yerli Avrupalısı torunu Virginia’ı, ne de diğer kolonistleri buldu. Ortada hiçbir savaş izine rastlanmadığı gibi başka türlü materyal izler de mevcut değildi. Tek işaret bir ağaç üstüne yazılmış “Croatoan” ismiydi.

Bu tecrübe günümüz Amerikan ulusal bilinçaltına “kayıp koloni” şeklinde geçerken kayıp koloninin akıbetini açıklamaya yönelik kimi teoriler ileri sürüldü. Bunlardan en ilginç kolonistlerin ismi Croatoan olan bir bölge üzerinde yaşayan yerli Lumbee halkı tarafından absorbe edildiği idi. Bu halk yüzyıllar sonra bölgede inceleme yapan Anglo-Sakson antropologları konuştukları İngilizce, taşıdıkları İngilizce soy isimleri ve her şeyin ötesinde beyaz tenleriyle şaşırttılar. Kuşkusuz bu nitelikler Kayıp kolonistlerin bıraktıkları mesaj “Croatoan”la birleşince Kolonistlerin akıbeti ile ilgili birşeyler söylüyordu.

Jamestown Örneği ve Başarısı

Kayıp koloni Roanoke’in yarattığı tüm olumsuz havadan Anglo-Sakson kararlılık (determination) yara almadan çıkmasını bildi. İngilizler bu sefer 1607’de daha fazla kararlılıkla geri döndüler Virginia’ya ve yeni dünyaya. Bu sefer daha kuzeyde bir yerleşim kurdular ve yeni İskoç kökenli kralları I. James’in onuruna bu yerleşimi Jamestown diye isimlendirdiler. Jamestown Kuzey

Amerika'da kurulmuş ilk sürekli ve başarılı koloni olarak varlığını dünya tarihi kayıtlarına geçirdi. Fakat bu "Jamestown Settlement" tecrübesinin hiçbir şekilde kolay yaşandığı anlamına gelmiyor. Nüfusun önemli bir kısmı hastalık, açlık ve yerlilerle mücadele sonunda yitirilirken kişiliği Hollywood filmlerine ve belki de günümüz tipik Amerikan bireyine ilham kaynağı olacak bir İngiliz maceraperest, John Smith, liderliğinde İngiliz kolonisi bir bakıma yok oluştan kurtulur. Smith hayatının ilk dönemlerini Osmanlı Devleti'ne karşı mücadeleyi sürdüren Habsburgların bir paralı askeri olarak geçirmesiyle bilinmesine ek olarak, tartışmalı Don Juan kişiliğiyle de dikkat çeken bir kişiliktir aynı zamanda. Hikaye doğrusa Türklere karşı sürdürdüğü seferlerin birinde esir düşen Smith, köle olarak esir alındığı Türk askerin karısı/sevgilisine gönderilir. Smith'e aşık olan efendi kadın İngiliz'in kaçmasına yardım eder. Eğer Smith'in emekliye ayrıldıktan sonra kaleme aldığı eserlerine inanırsak⁸ bu Don Juan'lık Smith'e

hayatının en kritik dönemlerinde yardım etmiş gibi gözüküyor. Smith'in deniz aşırı kariyerinde de bu sefer Amerikan yerlilere esir düştüğünde Pocahontas, Powhatan kabilesinin şefinin kızı, ona aşık olur ve hayatını kurtarır. Smith'in şansı ve Don Juan'lığı katı Anglo-Sakson disipliniyle birleşince ilk Anglo-Amerikan yerleşimini ayakta tutan formül bulunur. Smith günümüz Amerika'sında da çok yaygın olan "çalışmayana yiyecek yok!"(no work no food!) ilkesi ve kampanyası ile koloninin başarısında büyük rol oynar.

Burada ayrıca not edilmeye değer nokta Yerli-Anglo-Sakson ilişkilerinin aldığı siyasi-kültürel perspektiftir. En baştan beri Yerli-Anglo-Sakson ilişkileri karşılıklı güvenden çok güvensizlik temeline oturmuş gibi gözüküyor. Smith'in aşığı yerli prenses, Pocahontas daha sonra bir başka İngiliz yerleşimci, John Rolfe, ile evlenecek ve Hristiyanlığı kabul edecektir. Evli çift Londra'ya döner ve Pocahontas orada geri kalan yaşamını sürdürür. Bir başka dikkat çekici olay 1614'de Yüzbaşı William Tucker ve Doktor John Potts ile Powhatan-Pocahontas'ın kabilesi- arasındaki bir barış anlaşması müzakeresi sırasında geçer. Sözü gecen İngilizler Yerlilere zehir karıştırılmış likör ikram ederler anlaşmanın müzakeresi esnasında. sonuç olarak 200 yerli zehirlenerek ölür. Bu iki birbirine zıt gibi görünen örnekten alınacak mesaj aslında ortak bir özelliğe sahip. İngilizlerin bir şekilde Yerlilere ustun gelmeyi bilen araçlara sahip oluşu. İlk örnekte yerli Prenses Hristiyanlığa ihtida etmekle tek tanrılı dinin üstünlüğünü kendi "Ulu Manitu"suna tercih etmekte ve sonuç olarak Anglo-Sakson kültürün bir parçası haline gelmekte uzun vadede. İkinci örnekte ise İngiliz politik zekasının -bazılarımız bunu daha aşağılayıcı deyimlerle ifade etmek isteyecekler- Avrupalı tıp teknolojisiyle birleşmesinin deyim yerindeyse Yerli "saflığı" ve güvenini istismarını açık bir şekilde görüyoruz. Aynı Yerli saflık pek çok kez Amerikalılar

tarafından daha sonraki tarihlerinde Yerlilerin elinden topraklarını alınıp olmayacak yerlere sürülmelerinde de olumsuz bir şekilde kullanıldı. Burada tekrar vurgulamak gerekirse ortak özellik İngilizlerin Yerlilere üstün gelmeyi sağlayan maddi ve manevi araçlara sahip olduğudur ve bu özellikleri gerektiğinde olabildiğince zalimce-belli sınırları olmakla birlikte-kullanmasını bilmeleri ve işlerini “tamamlama”larıdır. Bir başka örnekte Smith infazdan pusulasını-teknolojik bir araç- yerlilere vermekle kurtulur. Burada hatırlamamız gereken nokta bu Anglo-Sakson özelliğin daha sonra Amerikan kimliği içine nüfuz edip evrimini sürdürdüğüdür.

İlginç bir başka nokta kültürlerin zorunlu ya da gönüllü kesişiminin bir şekilde yaratıcılığı ortaya çıkarttığıdır. Domates, patates, ve mısır Anglo-Sakson’ların Yerlilerden üretilmesini ve harmanlanmasını öğrendikleri ve bütün dünyaya da ilk defa Amerika’dan yayılan tarım ürünleridir. Fakat Amerikan tarihi için bir başka önemli gelişme tütünün başarılı bir şekilde ekilip yetiştirilmesidir. Tütünü başarılı bir şekilde ilk defa harmanlamayı başaran kişilik ise tanıdık bir figür: Pocahontas’ın eşi, John Rolfe. Rolfe yerli karısının ölümünden sonra Jamestown’a geri döner ve herhalde yerli hanımından öğrendiklerini başarıyla uygular. Rolfe’in başarısı Jamestown ekonomisini inanılmaz boyutlarda gelişmesine katkıda bulunur. Bir yandan koloni nüfusu 4000’ni geçip bir major tabacco üreticisi ve ithal edicisi haline gelirken, bu durum diğer yandan kolonistlerin ucuz ve itirazsız işçi arayışına iter: Afrika kıtasının siyah yerleşimcileri bu iş için mükemmel bir araç gibi görünür. Amerika’nın köle ticareti ve Amerikan-African, beyaz-siyah ilişkileri de bu şekilde başlar. Şimdi ilk başarılı Amerikan-Anglo-Sakson kolonisi, Jamestown uç kıta kültür ve medeniyetinin-Amerika-Avrupa-Afrika- zorunlu ve ihtiyari bir karşılaşmasının (interaction) ve kesişmesinin ekonomik-kültürel ve siyasi arenası ve laboratuvarı olur. Kölelerin ilk defa Amerika’ya getirildiği ilk yıl olan 1619 aynı zamanda bir başka Anglo-Sakson geleneği olan Parlamento’nun Amerikan versiyonu olan House of Burgesses -Burjuvalar Meclisi-’in ilk defa Jamestown Kilisesinde toplandığı yıl olur. İlk kanun tütünün minimum satış fiyatı için bir yasalaştırma olur. Jamestown üç kıta kültürünün henüz daha çok tarıma dayansa da kapitalist ilkeler çerçevesinde ekonomik faaliyetlerini yürüten ve Anglo-Sakson siyasi ve hukuksal geleneğinin demokratik prensipleriyle işleyen ve Hıristiyan köklerinin de bilincinde olan bir toplumsal yapı içinde yoğrulduğu Yeni Dünya’nın (Püritenlerin New Israil’i) yeni insanların (Püritenlerin “seçilmiş ulusu”) hayret verici ve hayranlık uyandırıcı cesaret, acımasızlık (survival of the fittest), şans ve zeka ile dolu mücadelesinin yeni ve ilk başarılı mekanı olur. Fakat özellikle Anglo-Saksonlar için sahip oldukları özellikler; tek tanrılı bir dine inanç (Hıristiyanlık), Avrupa kültür-ve teknoloji- havzasından geliş ve demokratik gelenek diğer uluslara ve kültürlere üstünlük sağlamasında ve onların kullanımını bu yapı içinde belirlemelerinde çok büyük önem oynadı. Hiç kuşku yok ki Jamestown Burjuva Meclisinin ilk toplantısının zaman ve mekanı bütün bu özelliklerin anlamlı bir şekilde sergilendiği ilginç bir sembol olarak tarihteki yerini bu perspektifte almış oldu. Daha önemlisi bu haliyle Jamestown gelecekteki evrensel, çok-kültürlü, çok-uluslu Amerikan kimliğinin pek çok anlamda habercisi olduğu gibi böyle bir kimliğin doğuşunun temellerinin nerede saklı olduğunu göstermesi bakımından da ilginç bir örnektir. Son olarak British-Anglo-Sakson kimlikten Amerikan-Anglo-Sakson kimliğe ve nihayet Amerikan kimliğe geçişte(transition) Jamestown’in oynadığı rol ve fonksiyonun anlaşılması derin anlam çağrışımları taşıdığını da not edelim. Bu haliyle Jamestown daha sonraki koloni teşebbüslerinde ve özellikle Güneyli Kolonilerin kurulmasında ilham kaynağı olacak ve modeliyle onlara yol göstericilik öncülük fonksiyonu görecektir.

Püritanizm

Püritanizm bütün tartışmalı kavramsal yapısına karşın bir tur İngiliz Protestanlığı olarak düşünülebilir. Amerika Birleşik Devletleri'ne temellik yapan on üç kurucu koloninin önemli bir kısmı işte böylesi bir İngiliz Protestanlığını kendilerine teolojik ve ideolojik olarak model alan Püriten babalar tarafından kurulmadıysa organize edildi. Daha doğru bir deyimle Kuzeyde New England olarak adlandırılan kolonilere hayat verenler Püriten dini topluluklardı. Bu Püritenlerin Amerikan ulusunun şekillenmesindeki rolleri ve Amerikan kıtasının hayatına kattıkları unsurlar biraz yukarıda ilk kolonileşmelerin ortaya çıkışı ve Jamestown örneğinde gördüğümüz unsurlar kadar büyük önem taşımaktadır. Bu Jamestown'ın nasıl ilk deneme olarak Amerikan Güney'inin yaşam biçiminin ve uzun vadede Amerikan yaşamının ortaya çıkmasında ve oluşmasında büyük öneme sahipse Püritenler de benzer rolü Amerikan Kuzey'inde oynadılar. Ve nasıl Jamestown örneği var olan Amerikan kimliği içinde canlılığını ve evrimini sürdürüyorsa benzer şeyleri Püriten ruh, ahlak ve dünya görüşü içinde söylememiz mümkün. Pek çok acıdan Jamestown tipi toplumsal yapının (South) New England Püriten türünden bir yapıyla (North) doğru koşullarda ve zamanlarda iç içe (merge) geçmesinden ve bu karışma ve komplikasyonun “the emergence of Amerikan nation”(Amerikan ulusunu ortaya çıkartmasından)'dan bahsedebiliriz. Bu Kuzey-Güney ittifakının başarıyla sürdüğü İç Savaş öncesi -nispeten Virginia(Güney) başkanların ve Virginia'luların başarısı ile- Amerikan kültürel, ekonomik ve siyasi atmosferini belli bir ölçüde açıkladığı gibi esasında yeni Amerikan toplumunu yol ayırmasına getiren İç Savaş koşullarına ve sonrasına da ışık tutmaktadır. Bütün bu açılardan Püriten ruh ve babalar Amerikan kolonilerinin- özellikle Kuzey'de- yapısal şekillenmesinden, İç Savaş'a ve I., II., ve III. Büyük Uyanış(Great Awakening) hareketlerinin ortaya çıkmasına ve günümüzde çok konuşulan Evangelican yükselişe kadar pek çok noktada kendisini göstermekte herşeyin ötesinde Amerikan hayatında önemli bir motive edici güç olduğunu tekrar tekrar ortaya koymaktadır. Bu haliyle Püritanizm hiçbir şekilde ihmal edilemeyecek bir unsur olarak Amerikan hayatında kendisini göstermektedir. Bu durumda Püritanizmi başlangıcından Amerikan koşullarında yeniden organize oluş seyrine kadar izlememiz Amerikan ulusunun ortaya çıkışını anlamamız bakımından büyük önem arzettiği açıktır.

İngiliz Püritanizmi

Püritanizm bir hareket olarak Britanya adalarında ortaya çıkmasıyla Amerikan Püritanizminin kökenini oluşturmaktadır. Püritanizmin bir tur İngiliz Protestanlığı olduğunu söylemekle de Avrupa'daki “reform” hareketine kaçınılmaz olarak atıf yapmış oluyoruz. Reform Avrupa entellektüel ve siyasi yaşamını en az Rönesans kadar etkilemiş ve izleri hala günümüze kadar süren ve göreceli olarak devam ettiği düşünülen Avrupa tarihi kadar dünya tarihine de damgasını vurmuş önemli bir tarihsel harekettir. Dolayısıyla Püritanizmi anlamak kaçınılmaz olarak Avrupa tarihinin 15. ve 17. yüzyıllar arasındaki tarihini –özellikle İngiliz tarihini- ve Reform hareketlerini anlamakla direkt olarak ilişkilidir. Konunun genişliği ve derinliğini dikkate alarak bu makalenin sınırları içinde biz bunu konuya ilgi duyan araştırmacıların dikkatine sunmakla yetiniyoruz. Bu makale sınırları içinde Avrupa'daki reformun 16. ve 17. yüzyıllarda Britanya adalarında Püriten kimliğiyle ortaya çıkışını tartışacağız.

VIII. Henry ve Anglikan Kilisesi

VIII. Henry (1491-1547) Anglo-Saksonlara özgü spekülâtif bir hayatın disiplinini Anglo-Saksonlara özgü bir dengeyle –veya dengesizlikle- bulabilmiş bir yaşama yalnızca Shakespeare'in ünlü “Henry VIII. “All is true”(Hepsi gerçek) oyununa ilham kaynaklığı yapmakla kalmamış fakat şahsi ihtiraslarını radikal sosyal ve siyasi kararlarla olabilecek en ilginç bir şekilde içselleştirebilen ve özdeşleştirebilen karakteriyle modern İngiliz toplumunun da temellerini atmayı başaran sui generis bir tarihsel karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. VIII. Henry son gerçek güçlü İngiliz kralı olarak 1215 Magna Carta Libertatum'tan beri süregelen İngiliz toplumdaki değişimi de kendi güçlü monark kimliğinde göreceli olarak temsil etmeyi başaran bir hükümdar olarak da karşımıza çıkıyor.

VIII. Henry'nin gözüken en büyük sorunu karısı da kendisi gibi Katolik olan Catherine of Aragon'dan bir erkek çocuk sahip olamamasıdır. Bu durum Henry'nin macera ve acımasızlık dolu altı evlilik serüveninin de ana nedenini teşkil etti. İlk sorun Henry'nin ağabeyinin karısı-yengesi- Catherine'le evlenmek zorunda kalmasıyla ortaya çıktı. Normal Katolik doktrinine göre yasaklanmış ve lanetlenmiş böylesi bir evlilik, Papa'nın özel izniyle kitaba uygun hale getirildi; fakat bu izin sanki tanrısal bir lanetin bu evliliği takip etmesine engel olamadı. Catherine'nin dört çocuğu olur yalnızca bir kızı sağ kalabilir. Çaresiz Henry bütün riski göze alarak erkek çocuk umudunu aradığı yeni aşığı Anne ile evlenmek için önceki evlilik izninin iptalini Papalıktan ister. Papalıktan bu sefer umduğunu bulamayan Henry kendini İngiliz Kilisesinin (Church of England) başkanı ilan edip sorunu kendine özgü yoluyla “çözümler.” Protestan olmaksızın Papanın otoritesini inkâr eder. İşte Henry'nin ve İngiliz kraliyet ailesinin resmi Katoliklikten kopuşu ve Anglikan Kilisesinin doğusu bu anlamda biraz da böylesi spekülâtif bir temele dayanmaktadır. Fakat olayın gerçeklik tarafı da Henry'nin böyle bir teşebbüse girişme cesareti vermesinden teşebbüsü başarılı kılmasına kadar pek çok noktada İngiliz kralına yardım etti.

İngiliz Parlamentosu yüzyıllardır Avam ve Lordlar kamarasıyla her geçen gün daha güçlenerek İngiliz toplumsal ve siyasi hayatında daha belirleyici bir güç olarak ortaya çıkıyordu. Bu gelişme VIII. Henry'nin saltanatı altında kesin bir hal aldı ve esasında sonraki Parlamento ile hanedan arasındaki mücadele (İngiliz İç Savaşı) ve mezhepsel çatışmaların da ana mihverini tayin eden temel yönlendirici oldu. Daha ileri safhada İngiliz parlamentosu siyasileşmiş güç odaklarının toplumsal kozlarını paylaştığı ulusal bir sahne haline gelecektir. VIII. Henry spekülâtif evliliğini sona erdirmekten diğer spekülâtif evliliklerini gerçekleştirmeye ve Papalığın gücüyle ve Katoliklerle mücadele edebilmesine kadar pek çok noktada bir toplumsal tabana(base) ve desteğe ihtiyacı vardı. Parlamento işte böylesi bir destek için mükemmel bir araçtı. dolayısıyla Parlamento'nun ve onunla birlikte yeni İngiliz toplumsal sınıflarının-özellikle burjuvazi-yükselişi Henry'nin Papalıkla bir ölüm kalım mücadelesine girmesinde ve İngiliz Reformunun yükselişinde temel bir fonksiyon gördü. Fakat dikkat çekici nokta VIII. Henry gibi karizmatik bir liderlikten yoksun sonraki İngiliz monarklarının Henry ile gerçek bir siyasi aktör haline gelen Parlamento'nun kesin ve mutlak yükselişi karşısında çaresiz kalmaları ve sonunda otoritesine boyun eğmek durumunda kalışlarıdır. VIII. Henry'nin manastırları kapatması ve ortaya pek çok yeni sahipsiz arazinin çıkması aristokratların baskısından bunalmış pek çok köylü için zenginleşmenin bir kanalı haline geldi. Doğal olarak Katolik mülkleri kullanan bu insanlar Anglikan kilisesinin ve Henry'nin doğal müttefikleri olarak ortaya çıktı. Yoksulluk sınırındaki diğer kesimler de şehirlere aktılar ve bazıları değişen İngiliz toplumsal yapısı içinde ciddi servetler de kazandı ve burjuvalar-orta sınıf- olarak Avam Kamarasının doğal üyeleri haline

geldiler. Bunun karşısında durumu çok daha kötülesin ve çözümü isyanda arayan başka elementlerde kendini de gösterdi ve İngiliz tarihine damgasını vuran pek çok dinsel, etniksel ve sınıfsal çatışmayı da üretti. Kuşkusuz bu çok yönlü toplumsal türbülans bir domino effect-etkisi-i de beraberinde getirdi. İşte Oliver Cromwell –manastır mülklerinden zengin olmuş bir ailenin evladı-ve Pürüten Parlamentonun yükselişi bu koşullarda gerçekleşti.⁹

Püritanizm ve İngiliz Toplumsal Yapısında Değişim

Şüphe yok ki Henry'nin Anglikan Kilisesinin toplumsal bir meşruiyet bulmasında İngiliz toplumsal yapısındaki sosyo-ekonomik hareketler kadar Protestan Reform hareketinin İngiltere'deki Katolik Kilisesine karşı verdiği mücadele de etkili oldu. Önceden de söylediğimiz gibi Pürüten doktriner tartışmalar ve bu tartışmaların bütün Reform mücadelesindeki ve Hristiyan tarihindeki anlamını ve toplumsal yapının şekillenmesindeki etkilerini konuşmak mevcut makalenin sınırlarını aşmaktadır. Fakat genel bir fikir vermesi açısından ve İngiliz ve daha sonra Amerikan tarihinde oynadığı rol bakımından Püritanizmin kimi temel ilkelerinden bahsetmek kaçınılmaz oluyor.

Püritanizm pek çok önyargının tersine din-dünyevilik-sekülerizm- karşıtlığı perspektifinde Katoliklikten daha gevşek bir teolojik örgü bize sunmuyor. Bundan ziyade Pürüten dünya görüşü pratikte var olan Katolik Kilisesinin Hristiyan hayatı dominant eden karakterine karşı çıkar. Pürüten dünya görüşü Avrupa'daki Reformun ana gövdesine ve çıkış kökenine uygun olarak "Kilise"nin –özellikle ve biricikliğiyle Katolik Kilisesi- bir kurum olarak Tanrı'yı ve nihayet doktriner Hristiyan Trinity'de onun 'Oğlu'nu temsil etmesinin imkan dahilinde olmadığını temelde söyler. Ne Tanrı'nın ne de İsa'nın böyle bir yetkiyi hiç kimseye vermediğini asıl olanın Tanrı'nın ve son tahlilde onun oğlu, İsa'nın sözü -Word of God- olan Kutsal Kitap olduğunu söyler. Bu anlamda Katolik inancın Mesih gelene kadar ki insanlık üzerinde söz söyleme ve Kutsal Kitabı yorumlama otoritesine tek yetkili merciin onun dünyadaki temsilcisi olan Roma Kilisesi -ruhbanlık- olduğu düşüncesi kesin olarak reddedilir. Bu Martin Luther'den, Calvin ve Zwingli'ye kadar pek çok reformcunun ısrarla altını çizdiği temel bir nokta olarak öne çıkmaktadır. Bu noktanın önemi özellikle siyasi otoritenin meşrulaştırılmasındaki araçların potansiyel güçlerinde yaratacağı değişim açısından büyük anlam taşımaktadır. Kuşkusuz Protestan dünya görüşü için Katolik Kilisesi artık krallara ya da imparatorlara taç giydirme ve o taçları kutsama yeteneğine ve yetkisine daha fazla sahip değildir. Kutsal Kitap ana otoritedir dünyadaki bütün meşruiyet sorunları açısından ve onu okuyabilen herkes onu anlama ve yorumlama hakkına sahiptir. Bu düşünce apaçık bir şekilde Katolik Kilisesi'nin Hristiyanlık Dini ve Hristiyanlar üzerindeki tekeline karşı bir başkaldırıdır.

Fakat önceden de söylediğimiz gibi tüm bu karşı çıkışın temelinde kutsal kitabın insan hayatında merkezi bir fonksiyon arzettiği düşüncesi vardır yoksa Kutsal Kitap'ın kendisinden bir şüphe ya da ona yönelik bir eleştiri değil. Bu anlamda Kıta Avrupa'sındaki Protestanlık gibi Kara Avrupa'sının Püritanizmi de Hristiyan dindarlığına olabildiğince vurgu yapar. Dolayısıyla bu dünya görüşünde de Katoliklikte olduğu gibi 'dünya hayatı' olumsuzlanır ve öteki dünya ve İsa'nın kurtarıcılığı merkezi bir yer işgal eder. Bu doktriner yapısıyla Püritanizm veya Pürüten ahlak çoğu kez düşünülüğünün aksine dünyevi ya da seküler bir kültüre elverişlilik arz etmemektedir. Pürüten dünya görüşüne göre Tanrı evreni yaratmış ve o evrene sürekli olarak müdahale ederek o yaratmasını devam ettirir, dünya ilahi lanetin altındadır, hiçbir yerden gelip hiçbir yere gider, kötülük Tanrı'nın izniyle gerçekleşir, asıl olan vahiydir akıl değildir, ve son

olarak insan ancak Tanrı'nın inayetiyle hidayete erebilir.¹⁰ Keza Kutsal Kitap hatasızdır, İsa tanrısal karaktere sahip olarak babasız doğmuştur, onun bütün mucizeleri gerçektir, vd.

Püritanizm yukarıdaki genel doktriner çerçeve içinde Avrupa'daki reforma ve Protestan harekete paralel olarak 16.yüzyıl İngiltere'sinde Katolikliğe karşı bir hareket olarak ortaya çıktı. Daha öncede belirttiğimiz gibi sosyo-ekonomik koşullara paralel olarak felsefi ve teolojik düzeyde de Protestanlığın İngiltere'de yükselişi VIII. Henry'nin Katolik Kilisesi'ne karşı mücadelesi ve Anglikan Kilisesinin ülkeye yerleşmesinde önemli rol oynayan faktörlerdi. VIII. Henry sonrası İngiltere kısa zamanda Protestan-Katolik ve Parlamento-Monarşi mücadelesinin arenası haline gelecektir. Kraliçe Elizabeth (1533-1603) göreceli olarak Parlamento ile bir denge politikasını yürütmeyi başarmasına karşın Anglikan Kilisesinin tam olarak neyi temsil ettiği belirsizliğini korudu. Teknik olarak Anglikan Kilisesi Katolik Kilisesinin örgütlenme tarzını Papalıktan bağımsız olarak İngiliz standartlarına göre sürdüren İngiliz Kralının başkanı olduğu bir Kilise görünümü vermekteydi. Bu haliyle Anglikan Kilisesi hala pek çok İngiliz Protestanı için kabul edilemez halini koruyordu. çünkü hala Kutsal Kitap değil fakat İngiliz(Anglikan) Kilisesi tek ölçü oluyor ve Kilisenin merkezi örgütlenmesi Protestan ilkelere aykırılık arz ediyordu. Protestan dünya görüşü ruhbanlığa karşı çıktığı için merkezi bir Kilise yapısına ve onun hiyerarşik organizasyonuna karşıydı. İnsanlar bağımsız bir şekilde kitabı yorumlayabilir ve bağımsız bir şekilde örgütlenebilirlerdi bunu belirleyecek hiçbir merkezi otorite de yoktu. Buna karşın İngiliz Kilisesi Roma Kilisesi gibi piskoposları ve diğer dini yetkilileri merkezden atanan yapısıyla gizli bir Katolikliği aslında sürdürmektedir. Bu noktada İngiliz Protestanlığı iki temel kampa bölündü: (1) Anglikan Kilisesi içinde kalıp nispi bir reformizasyon için mücadele edenler ve (2) Püritenler yani Anglikan Kilisesini Katolik etkilerden tamamen 'to purify'-arılaştırmak- yapmak isteyenler. 16. yüzyılın sonlarının İngiltere'si Püritenlerin yükselişine sahne olacaktır. Fakat Püritenlerin, radikal bir Protestanlık olarak, esaslı bir şekilde İngiliz Politik hayatını ve teolojisini belirleyen ana güçlerden biri oluşları İskoç Stuart hanedanının İngiliz tahtının egemenleri oluşlarıyla başladı.

Stuartların İngiliz tahtına geçişleri ve 17. yüzyıl İngiltere'sinin fırtınalı atmosferi VIII. Henry ile başlayan İngiliz toplumundaki değişimin potansiyelinin, sınırlarının, ve güç amperinin olabilecek en radikal şekilde denendiği bir sahne yarattı. İşte bu ortam Püritanizm ile İngiliz Parlamentosunun ve burjuvazisinin işbirliğinin kökenini oluşturdu sanılanın aksine Püriten teolojisi değil. Püritanizm yeni yükselen İngiliz sosyo-ekonomik sınıflarına özellikle burjuvaziye ideolojik bir background ve meşruiyet verdi. Püritanizmin Kilise hiyerarşisine karşı yapısı Avrupa'daki Protestan hareketlerde olduğu gibi Kilise'den meşruiyet alamayan güçler için Püritanizmi sempatik bir mezhebe dönüştürdü. Bu burjuvazinin ve İngiliz Parlamentosunun Krala ve onda temelli ve ondan çıkan ve onun belirlediği otoritesine karşı çıkan otoriteyi nispeten dağıtan, toplumsallaştıran ve lokalleştiren-yerelleştiren- ve merkezi olmaktan çıkaran yapısıyla da kimi açılardan örtüşüyordu. Bu anlamda –dünyevilik anlamında değil-Püriten teolojisinin merkeziliğe ve Kilisenin otoritesine karşı çıkan yaklaşımıyla İngiliz Parlamentosunun Krala ve onun monarsik otoritesine karşı çıkışı arasında bariz bir paralellik bulunmaktadır. Bu paralellğin bu iki gücün Stuart hanedanı sırasında müttefikler oluşunu kimi acılardan açıkladığını söyleyebiliriz. Aynı zamanda Püritanizmin kıta Avrupası Protestanlığında olduğu gibi Kilise'nin yalnızca merkezi yapısına değil kendisine karşı çıkışı ve en azından Kilise'nin bir dini otorite olarak varlığını yadsıması doğal olarak var olan diğer otoritelerin, yani dünyevi otoritelerin güçlenmesine de dolaylı yoldan yardım ettiğini gözden kaçırmamakta fayda var. Denilebilir ki Püritanizm var olan dini otorite-kilise-'ye karşı çıkmakta fakat onun yerine bir başka dini

otoriteyi de açıkça önermemektedir. Bu yapı var olan dünyevi-siyasi otoritelerin bir yandan güçlenmesine ve otorite alanlarını genişletmesine hizmet ettiği gibi diğer yandan teolojik alanı daha da ilahileştirmekte ve öyle kalmasını savunmaktadır. Bu yapının bariz bir şekilde Kilise'nin –özellikle merkezi bir yapıya sahip-dünyevi işlere karışmasına karşı çıkan ve dünyevi sorunları yorumlamaya yetkili yegane kurum oluşunu kabullenmeyen bir karakter arzettiğidir. Böyle bir yaklaşımın uzun vadede dini alanla dünyevi alanın ayrılmasına ve secularist bir devlet yapısının ortaya çıkmasına müsaade ettiği elverişli bir ortam hazırladığı muhtemel spekülasyonlardan biri olabilir. Buna ek olarak bir defa Kutsal Kitabın kimi seçkinler-ruhbanlık- tarafından değil fakat herkes tarafından anlaşılabilir ihtimalinin kabulü devrimci etkileri beraberinde getirdi. Bu noktada matbaanın icadı ve Kitab-ı Mukaddes'in (the Bible) basılan ilk kitap oluşunu-o zaman bu zaman dünyada en fazla basılan kitap- ve dünya çapında hızla yayıldığını hatırlatmakta fayda var. Şimdi okuma yazma bilen herkes Kutsal Kitabı okuyabilir ve Katolik Kilisesinden bağımsız olarak gerçekten kutsal kitapta ne yazdığını kendi başına algılayabilip yorumlayabilirdi. Bu gelişme Hıristiyan Protestanlığın çıkışından dünyada hızla yayılmasına kadar pek çok noktada kritik bir fonksiyon gördü. Orta sınıfın Burjuva üyelerinden sokaktaki sıradan adama kadar herkes şimdi kutsal kitabı okuyabilirdi. Kitab-i Mukaddes'in I. James tarafından İngilizceye çevrilip İngiltere'de King James Bible versiyonu olarak basılması ve İngiliz toplumunda dolaşıma katılması bu süreci daha da ateşlendirdi. Bu haliyle Püriten, Lutheran, ya da Calvinist babalara göre Kutsal Kitap hala yanlışlıktan münezze bir kitap olma niteliğini sürdürebilirdi. Fakat Püriten Rank'larda yükselen yeni sosyal sınıfların aydın üyeleri için aynı şeyleri söylememiz mümkün değil. Bu sınıfın temsilcileri –Rönesans ve Reformun çocukları olarak- için bir kez başlamış ve nereye varacağı neyi devirip neyi ayakta bırakacağı belli olmayan değişim rüzgârının getirdikleri kendileri ve kendi hümanist dünya görüşleri için temel nitelikte idi. Dolayısıyla bu yaklaşım Reformla elde edilen Kutsal Kitap'ı okuma ve yorumlama hakkını daha ileri noktalara götürmekten kaçınmayacak ve bu sefer Kutsal Kitap'ı yeni dünya koşullarında ve yeni bilimsel metotlar ışığında eleştirmekten kaçınmayacaktır. Secularist bir dünya görüşü böyle bir perspektifçe şekillenecektir. Burada önemli nokta Reformun ve Protestan dünya görüşünün dünya ve hayat ile ilgili Mutlak Baskıcı bir yorumlama yeteneğini elinde tuttuğunu iddia eden Katolik Kilisesinin bu gücünü zayıflatması ile secularist bir dünya görüşüne uygun bir geçiş için gönülsüz aracılık fonksiyonunu üstlendiğinin anlaşılmasıdır.

Stuartlar ve Yeni Denklem

İskoç Stuart hanedanının ilk kralı I. James (1566-1625) günümüze kadar Anglo-Sakson konuşan dünyada geçerliliğini koruyan the Bible (Kitab- Mukaddes) versiyonunun İngilizce olarak ortaya çıkmasında en fazla krediyi alması gereken karakterlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat James entellektüel düzeydeki başarılarını-kimilerine göre İngiliz tahtının en filozof kralı-monark kimliğiyle İngiliz siyaset sahnesinde aynı seviyede ortaya koyduğunu söylemek imkan dahilinde değil. James için problemler yalnızca her geçen gün daha fazla güçlenen bir Parlamento ve onun daha fazla gürültülü orta sınıf kökenli üyeleriyle dengeli bir siyaset üretme ile sınırlı değildi. Aynı zamanda VIII. Henry'den beri süregelen Katolik-Protestan çatışmasına da bir formül bulmak zorundaydı. Bütün bunlara ek olarak I. James'in İskoç kimliği ona İngilizlere krallık edebilmek bakımından da hiçbir kolaylık sağlamıyordu. Bütün bu zorluklara rağmen I. James (İskoçların VI. James'i)in yirmi yıllık hükümdarlığı İngiliz tarihine kaotik bir period olarak geçmedi. Buna karşın I. James'in Magna Carta'dan (1215) beri oluşmuş İngiliz geleneklere aykırı olarak daha güçlü bir monarşi arzusuyla ülkeyi yönetme arzusu onu Parlamento ile sık sık karşı karşıya getirdi. James Parlamento'yu pek çok kez kapatmaktan da

kaçınmadı fakat ekonomik durumun kötüleşmesi karşısında vergi gelirlerine kaçınılmaz bir düzeyde ihtiyaç duyan Kral Parlamento'yu tekrar tekrar toplantıya çağırarak zorunda kalıyordu İngiliz sosyo-politik-ekonomik hayatının denklemlerinin oluşturduğu mecburiyetler ortamında. Bu süreç oğlu I. Charles'ın krallığı sırasında ortaya çıkacak İngiliz tarihinin en büyük krizlerinden birine de -İngiliz İç Savaşı- gebelik etti. Parlamento güçleri bu süreçte İskoç Stuart hanedanına karşı İngiliz halkından aldığı popüler destekle de daha da güçlendi. Bu çerçevede James çaresiz bir şekilde Katolik İspanya'ya ve Katolik güçlere daha yakın bir politika izlemek zorunda kaldı. Fakat İngiliz toplumsal hayatının yeni trendleri ne mutlak monarşiye ne de Katolikliğe pek de geri dönebilecek imkânları sağlamıyordu. Bu çerçevede özellikle Püriten güçler bu Katolikleşme eğilimine çok daha sert karşılık verme eğilimine girdiler.

Mücadeleyi Avrupa kıtası koşullarında sürdürmeyi savunan Püriten çoğunluğa karşılık kimi Püritenler I. James'in Püriten karşıtı politikalarına karşı daha barışçıl ve yeni bir başlangıca müsait bir mekân arayışına girdiler. Yeni dünya bunun için en mükemmel uygulama alanı idi. Püriten babalar için vaat edilmiş topraktı (New Israel). İşte bu Püritenler-Pilgrims- ünlü Mayflower gemisiyle Atlantik ötesi yolculuğu gerçekleştiren ve Plymouth Rock'a ayak basanlardı (1620). Püriten Babalar Güney'deki Jamestown (Virginia) denemesine karşı bu sefer aynı Kral'ın altında bu sefer Kuzey'de Plymouth'ta (Massachusetts) yeni bir denemeye giriştiler. Onları daha pek çok Püriten özellikle İç Savaş sonrası politik turbulansda izleyecekti.

Buna karşın geride kalanlar için İngiliz politik hayatı hala ciddi umutlar beslemeye müsait gözüküyordu. James'in Anglikan Kilisesi'ni Katolik bir çizgiye yaklaştırma çabalarının oluşturduğu politik ortam Püriten-Parlamento ittifakını daha sonraki süreçte Anglikan-Stuart(ayrıca kimi diğer aristokratik eğilimlerle birlikte) ittifakına karşı ortaya çıkartacaktır.

I.Charles'ın krallığı (1625-1649) bütün bu yeni politik ittifakların ve uzlaşmaların sahnelendiği bir period oldu. I. Charles (1600-1649)'in mutlak monark olma arzularıyla Parlamento güçlerinin elde ettikleri kazanımlardan hiçbir şekilde vazgeçmeme kararlılığı Britanya'yı kesin bir çatışmaya ve nihai hesaplaşmaya, İngiliz İç Savaşı'nın fırtınalı atmosferine sürükledi.

İngiliz İç Savaşı dünya tarihinin en ilginç olaylarından birini teşkil etmektedir. Sürekli taraf değiştiren aktörleriyle, ihanet, sadakat, iktidar sorunlarıyla, İskoç İngiliz kralına ayaklanan İskoçlarıyla, İç Savaş'da Parlamento güçlerinin komutanı iken sonrasında aynı Parlamento'yu kapatmaktan kaçınmayan diktatörlülüğü ve at yarışlarını yasaklama düzeyinde Püritenliği ile tarihe adını yazdıran Oliver Cromwell'i ile, ve nihayet bu hengamede kellesini talihsizliklerin de eseriyle koruyamayan Kral I. Charles ile İngiliz İç savaşı gökkuşağının bütün renklerine sahip bir olgular bütünüdür. Bu haliyle İç Savaş kolay algılanamayan yapısıyla ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla tarafların ana renkleri ile ilgili kesin bir hükümden kaçınarak ortaya genel bir perspektif koymak Püritanizmin fonksiyonunu ve yerini algılamak ve hangi koşullarda Amerika'ya transferinin gerçekleştiğini kavramak açısından gereklidir. Herşeyin ötesinde İç Savaş (1642-1649) Amerikan kolonilerindeki faaliyetlerin canlanmaya ve şekillenmeye başladığı bir zamana denk gelmektedir. İç Savaş İngiliz ulusunu demokratik kültürün gelişmesi açısından derinden etkilediği kadar kolonilerdeki halkın zihinsel yapısı üzerinde de benzer derin izleri bırakmıştır. Parlamento'nun pek çok anlamda kalıcı ve Püritenlerin göreceli zaferi kolonilerdeki hayatın şekillenmesinde de kalıcı ve temel etkiler oluşturmuştur.

İngiliz İç Savaşı (1642-1649)

Önceden de söylediğimiz gibi İç Savaş yüzyıllardan beri süregelen İngiliz toplumsal yapısındaki değişimin aktörleri ile bu değişime karşı çıkanlar arasındaki kesin bir hesaplaşmanın düellosu oldu. Öte yandan çatışma iki farklı toplumsal yapı-aristokrasi ve burjuvazi- arasındaki bir çıkar çatışması veya iki farklı teoloji-Püriten ve Anglikan- arasındaki bir ideolojik çatışma olarak da ele alınabilir. Fakat İç Savaş'ın komplike yapısı sadece bu ayrımlarlarda açıklanamaz. Kimi orta sınıf kökenliler-Avam Kamarasındaki azınlık- Royalist Cavaliers (Kralcı) olmayı tercih ederken kimi Lordlar Kamarası üyeleri de Parlamento güçleri (Roundheads) ile birleşti. Yoksul halk tabakalarının daha çok Kral meyilli olduğu gözlenirken bir önemli dış faktör İskoçlar önce I. İç Savaş (1642-1648) boyunca Parlamento saflarında savaşıırken, II. İç Savaş (1648-1649)'da I. Charles'ın İskoç Presbiteryenismine İngiliz Kilisesinin resmi doktrini yapmaya söz vermesi üzerine Charles ile birleştiler. Anglikan Kilisesi (Church of England) Kralın kilisesi ve onun doğal olarak Tanrı'nın gölgesi –bir Katolik doktrine- olması gerekçesiyle doğal olarak Kralın tarafında yer alırken Püriten güçlerin ezici bir çoğunluğu Parlamento çoğunluğunun ve Parlamento'nun savaşın ilerleyen safhalarında liderliğini üstlenecek karizmatik Oliver Cromwell'in ordusunun tarafında yer alacak ve Parlamento güçlerinin örgütlenmesinde büyük rol oynayacaktır.

I. Charles önce İskoç ve daha sonra Irish ayaklanmalarıyla prestiji zayıflamış Fransa ve İspanya ile yapılan savaşlarla yıpranmış Katolik karisi, Henrietta Maria-Fransız Kralının kızkardeşi-'nin inancını İngiliz koşullarına uyarlama zorluklarıyla yorgun koşullarda İç Savaş'a başladı. Fakat İç Savaş'ın başlarında durum I. Charles için kotu gözüküyor tersine Parlamento'nun ve Püritanizmin kimi aşırılıkları kendisine kredi bile kazandırıyor. Buna karşın savaşın ilerleyen safhalarında yeni zenginleşmiş -ve fakat soylu bir ayağa da sahip olan- İngiliz sınıfının sofu(Püriten), cesur ve karizmatik evladı Oliver Cromwell'in askeri yetenekleriyle ortaya çıkışı I. Charles'ın şansını döndüren olgu oldu. Cromwell art arda kazandığı zaferlerle-sonraki kariyerinde de hemen hemen hiçbir savaşı kaybetmedi- I. Charles ve royalistleri yenilgiye uğrattı. I. Charles çaresiz bir şekilde o ana kadar kendisine karşı savaşan kendi halkına, İskoçlara sığındı. Fakat umduğunun aksine İskoçlar hemşerileri I. Charles'ı İngiliz Parlamentosuna teslim ettiler. Bu noktada I. İç Savaş noktalanırken politik türbülans arttı. Parlamento'daki Presbiteryenlerin İskoç Presbiteryenlerle bir ittifak içine girme temayülünü hisseden ve Kralın teslimini de bunun bir tezahürü olarak gören Parlamento ordusunun komutanı Cromwell ordunun ve diğer Püriten grupların, Independents (Bağımsızlar) ve Congregationalistlerin desteği ile Krala karşı harekete geçmeye karar verdi.¹¹ Bu noktada "Politics"ın doğasına uygun olarak Charles Parlamentosu Orduya("New Model Army") ve İskoçları İngilizlere karşı oynamaya karar verdi. Plan tutmadı. Temmuz 1648'de II. İç Savaş İskoç işgali ile başladı.¹² Cromwell Parlamento'yu pasifize edip İskoçları yenilgiye uğrattı. Royalistler tam bir yenilgiye uğradı. Charles Parlamento tarafından dikkat çekici bir şekilde yalnızca Avam Kamarasının üyeleri tarafından-"vatana ihanetten" (high treason) yargılandı ve ölüme mahkûm edildi. I. Charles'ın cezası 30 Ocak 1649'da Londra'da Banquet House'in önünde infaz edildi.¹³

İç Savaş Sonrası İngiltere'de Püritanizm

Pek çok major çatışma sonrasında olduğu gibi İngiliz İç Savaş'ı da ilk çıkış amaçlarına uygun bir ortam yaratmaktan ziyade aşırı bir şekilde karşı çıktığı partinin ve politik geleneğin özelliklerine benzer bir yönetim tarzını yaratmaya vesile oldu. Daha sonraki süreçte nasıl Fransız İhtilali (1789) kendi kralı ve Kraliçesini giyotine gönderdikten sonra kanlı bir diktatörlüğü ve radikal bir

ideolojik ortamı yaratıp en sonunda Napoleon'un önünde diz çökmüş ve onu İmparator olarak selamlamışsa İngiliz İç Savaşı'nda I. Charles'ın monarşisini aratmayacak askeri bir diktatörlüğe İngiltere'yi teslim etti. Yüzyıllardır sure gelen düalist İngiliz politikasının bir ayağının ortadan kalkması İngiliz toplumsal yapısını dengesizliğe sürüklemesi kaçınılmazdı. Bu dengesizlik Oliver Cromwell gibi savaş kaybetmeyen bir liderin askeri liderliği ve dini fanatizmi altında belli bir süre için bastırıldı ve ortaya çıkması engellendi. Fakat halk nezdinde idam edilen Kral bir şehit-Marty King- olarak yerini korudu.¹⁴ Cromwell muzaffer generalleri-eyaletlerin askeri valileri-aracılığıyla İngiltere, İrlanda ve İskoçya'yı demir eliyle yaklaşık on yıl yönetti (Commonwealth England). Parlamento bir tur Cromwell'in isteklerini onaylama merkezi haline geldi. Cromwell'in askeri yönetimi Püriten inançlarıyla da pekiştirildi. Bu süreçte Anglikan Kilisesi-Püritanizmin can düşmanı- kesin olarak resmi İngiliz Kilisesi olma özelliğini yitirirken Püritanizmin daha çok Presbiteryen örgütlenme tarzına yakın bir formu Anglikan Kilisesinin yerine ikame edilmeye çalışıldı. Yalnız bu süreç Cromwell'e belki de askeri zaferlerinden ve fetihlerinden daha zorlu anlar yaşattı. Püritanizmin teolojik örgüsünün katılığı ve her türlü kilise örgütlenmesine Tanrı'nın hiçbir şekilde temsil edilemeyeceği gerekçesiyle karşı çıkan doktriner radikalliği çaresiz bir şekilde Cromwell'i -kendisi Independent ve Quaker formlara daha fazla sempati duymasına karşın- Presbiteryen bir yoruma yaklaştırmaya ve bir tür kilise örgütlenmesinin kaçınılmazlığını kabullenmeye itti. Apaçık olan İç Savaş sonrası koşullarda radikal Püriten bir yorumun belli bir süre için var olan olağanüstü koşulların etkisiyle yasayabileceği ve tolere edilebileceği fakat uzun vadede 'practical' olmadığıydı. Cromwell at yarışlarını ve şans oyunlarını Tanrı'nın iradesine karşıtlığı gerekçesiyle yasaklayabilir, fakat hepten dünya hayatını dışlayan bir yorumu ne kadar sofu bir Püriten olsa da dünyevi bir lider-Lord Protector- olması hasebiyle kabullenemezdi. Bu durum Cromwell'in daha ılımlı bir Püriten yorum arayışını açıkladığı gibi Cromwell sonrası İngiliz Restorasyon'unu da büyük ölçüde açıklamaktadır.

"İngiliz Restorasyonu"(1660) ile İngiliz toplumsal yapısının dinamikleri tekrar fakat yeni bir şekilde dengeye kavuşturuldu. Cromwell öldükten sonra başa gecen oğlu Richard Cromwell babasının karizmasını göstermekten uzaktı. Cromwell'in Lord Protector yetkilerini Parlamento'ya teslim etmesi üzerine eski yetkilerinin tekrar kullanıma açılmasıyla Parlamento idam edilen I. Charles'ın Fransa'da sürgünde yaşayan oğlu II. Charles'ı İngiliz tahtını üstlenmek üzere Britanya'ya geri çağırır. İngiliz düalizmi -parlamentar monarşi- tekrar tesis edilirken yalnız ilahiyat alanını değil fakat en ufak devlet meselelerini bile teolojik tartışmalarla dolduran anormal Püriten unpractical'lığı da ortadan kaldırılıp Anglikan Kilisesi tekrar Resmi İngiliz Kilisesi olarak ihdas edilir(Act of Uniformity 1662).¹⁵ Bu yeni ortam devrimlerin doğasına uygun olarak şimdi tamamıyla Püriten karşıtı bir ortamdır. Bu yeni atmosferde Püritenler iki seçenekle karşı karşıya bırakılır: ya Anglikan Kilise'sinin ranklarıyla birleşecekler ya da bütünüyle teolojik ve politik hayattan dışlanacaklardır.

İşte böylesi düşmanca bir ortamda mücadeleye devam etme kararı alıp Anglikan Kilisesi ile uzlaşmayı reddeden radikal Püritenler "non-conformistler"(Uyumsuzlar) olarak nitelendiriler ve bu non-conformistlerin önemli bir kısmında İngiltere'deki koşulları göze alarak ülkeyi terketmeye karar verdiler. Püritanizm İngiliz toplumunda ve politik yaşamındaki tayin edici (significant) yerini İç Savaş sonrası koşullarda kaybedebilirdi fakat onun fanatik ve radikal inananları ve kararlı takipçileri bu sefer binlerce mil ötede kendi küllerinden bir Phoenix gibi doğmasını bileceklerdir. İşte böylesi İngiliz Püritenler İç Savaş öncesinin düşmanca ortamında yaşayan önceki kimi kardeşlerinin yaptıkları(Mayflower, 1620) gibi bu sefer İç Savaş sonrası ortamının

yarattığı düşmanca ortamda New World'un New England'ına¹⁶ doğru geri dönüşü olmayan yeni bir başlangıç için Atlantik'in mavilikleri içinde uzun yolculuklarına başladılar. Ve geride bıraktıkları için de sürekli bir ilham kaynağı olup Yeni Dünya'yı onlar için de bir çekim alanı haline getirdiler ve onlarca yıl nicelerini peşlerinden sürükledikleri Exodus'u başlattılar.

Amerikan Püritanizmi ve New England Tecrübesi

Adının telaffuz edilmesi yasaklanan Tanrı'nın "seçilmiş milleti" (chosen nation) İsrailoğullarının Mısır'dan "çıkış" ile (exodus) "ulusal liderleri" (prophet) Musa önderliğinde "vaat edilmiş toprak", "İsrail'e" (promised land) doğru yolculuklarının başlamasından henüz 28 asır geçmişti. Bu sefer aynı Tanrı'nın yeryüzündeki kesin ve mutlak görünümünün (Son of God) Britanyalı Püriten çocukları -O Tanrı ile aralarına giren tüm bağları başta Katolik Kilisesi, İngiliz kralı, ve Anglikan Kilisesi olmak üzere kesin olarak ortadan kaldırma arzusu ile- Yeni İsrailoğulları olarak New Israel'e-Yeni Dünya'nın vaat edilmiş topraklarına- doğru başlayacak bir yeni göçe hazırdılar.

İngiliz Püriten babalar kendi ülkelerinde Stuartlarla derin bir hayal kırıklığına uğramış İngiliz İç Savaş'ı sonrası Cromwell'le kısa süren bir balayından sonra neredeyse tümüyle toplumsal hayattan dışlanmaya maruz kalışları ile bu hayal kırıklığı tam bir kopuşun önüne onları getirmişti. Fakat Püriten fanatizminin "kesin inançlıları (True Believers)¹⁷ için her yer Tanrı'nın kutsanmış ülkesi idi. Onlar binlerce millik okyanus yolculuklarının tüm tehlikelerini göze alabilir, bilinmeyen bir ülkenin tüm gizemleriyle ve tanınmayan halkları, adetleri, bitkileri, coğrafyası, ve hava koşulları ile mücadele edebilirler ve hayatta kalmanın bir yolunu(surviving) Tanrı'nın izniyle O isterse bulabilirlerdi. Şimdi Püriten babaların önünde gözlerinin alabildiğince sınırsız gözüken ufuksuz bir kıta bütün tehlikeleri ve zengin, bitmek tükenmek bilmeyen bütün kaynakları ve imkânları ile bir "Manifest Destiny" olarak duruyordu. Buna karşın bütün sorun böylesi bir denemeye girişebilecek gözüpeklikte, gerekirse acımasızlıkta-gerektiğinde kendi doğasına bile karşı-, bilgelikte, dirayette, mücadele aziminde kimlerin olduğuydu. Eski Dünya'nın hâkimleri içinde Yeni Dünya'da bu işi yapmaya talip olanlar kendi ülkelerinin kaybedenleri, zulme uğrayanları Britanya'nın Püriten Babaları oldu. Belki de Yahudi-Amerikalı şair Emma Lazarus 250 yıl sonra bu zulme uğramış ezilmişlerin hatırası önünde daha sonra New York şehrinin önünde o halkları Özgürlük Meşalesi ile karşılamaya hazırlanmış Özgürlük Heykelinin(The Statue of Liberty) üstüne kazanmış mısralarıyla hatırlayacaktır:

"Meşalesiyle güçlü bir kadın ki o meşalenin kıvılcımları hapsedilmiş bir yıldırımdır, Ve onun ismi sürgüne gönderilmişlerin annesidir."¹⁸

Yeni Dünya'da İlk Püriten Deneme

Yeni Dünya'nın ilk Püriten denemesi, Plymouth kolonisi(1620-1691), neredeyse Sir Walter Raleigh'in "kayıp kolonisi Roanoke"i(1584-1587) bize hatırlatıyor. Raleigh'in Virginia'daki denemesine karşı bu sefer ayrılıkçı "Pilgrims"(Hacılar) adı verilen bir Püriten sect London Virginia Company'den bir arazi patenti alarak ünlü Mayflower gemisinin yolcuları olarak Yeni Dünya'ya doğru yola çıktılar. Mayflower'ın 102 Hacısı Plymouth Rock, Massachusetts'e 21 Aralık 1620'de ayak bastılar. Hacılar daha Yeni Dünya'ya ayak basmadan daha sonra Amerika'nın ilk yazılı dokümanı olarak Amerikan ulusu tarafından hatırlanacak olan "Mayflower

Compact"ı Mayflower'in üzerinde imzaladılar. Mayflower Compact Tanrı'nın gözetimi ve koruması altında("Presence of God") Püriten göçmenlerin birbirlerine bir yeni toplumsal yapı oluşturmak için (civil body politick)sözvermeleri(covenant) ve o yapı içine kendilerini "combine" etmelerinin yazılı ifadesiydi. Bu Püriten Babalar için daha iyi bir düzen, korunma ve gayelerin tezahürü için ("for our better Ordering and Preservation, and Furtherance of the Ends") kaçınılmaz gözüktü. Bu aynı zamanda Püriten olmayanları da kurulması düşünülen yapıya entegre etmenin bir yolu olarak düşünüldü çünkü sonuç olarak gemide Anglikan Kilisesine ve Krala içten bir şekilde bağlı olanlar da vardı. Fakat daha önemlisi Compact'in imzacıları kendilerini Tanrı'nın gözetiminde ve Kral James'in tebaası olarak görseler de eşit kanunları("equal laws") ve diğer kurucu ve düzenleyici belgeleri yapma ve uygulama yetkisinde gören bir civil body politick olarak "koloninin genel iyiliği" için("the General good of the Colony") gereken neyse düşünmeyi ve yapmaya söz veriyorlardı.¹⁹ Kuşkusuz bu daha sonra Amerikan Kolonileri ve nihayet ulusu için vazgeçilmez bir yer tutacak olan New England'ın "town meetings"(kasaba toplantıları)'lerinin ilk işaretini vermekteydi. Bu aynı zamanda daha sonra "New England Way"(New England Tarzı) olarak isimlendirilecek yeni bir demokratik geleneğe de başlangıçlık teşkil ediyordu. Daha sonraki Kolonistler Mayflower'daki atalarının kendilerini kanunlar yapmaya yetkili ve o kanunları bağımsız bir şekilde uygulamaya muktedir gören yaklaşımlarına daha da güçlü bir şekilde sahip çıkacak ve bu sahip çıkış onları bu sefer anavatanın siyasi ve askeri güçlerine karşı Bağımsızlık Savaşı ve Amerikan Devrimi vermeye yetenekli yapacaktır. Bu bir başka perspektifte Kolonistlerin kendilerine özgü bir dünya ve sistem geliştirmeleri için de kritik bir fonksiyon gördü. On üç koloninin zaman içindeki evrimi ve Amerikan Federalizminin gelişiminin Püriten Congregationalism'i ile pek çok direkt bağlantıya sahip oluşu bunun birkaç delilidir.

Mayflower Compact'ın taşıdığı bütün bu uzun vadede ortaya çıkacak güçlü manevi anlam çağrışımlarına karşın Plymouth denemesi Püritenler için başarılı ve kalıcı bir örnek-Virginia'nın Jamestown'ı- oluşturamadı. Püritenlerin Yeni Dünya'daki ilk zorlu kışı koloniye basta liderleri John Carver olmak üzere neredeyse nüfusunun yarısına mal oldu. Yeni lider William Bradford(1590-1657) Püritenlerin İngiltere'de de karşılaştıkları kimi doktriner sorunların yaşayan hayat sorunları ile uyumsuzluğu ve çözüm üretememesi problemi ile direkt karşılaştı. Bradford özel mülkiyetin ortak mülkiyetten çok daha motive edici bir faktör olduğunun bilinciyle özel mülkiyet sahibi olmayı teşvik etti. Bu aynı zamanda Püriten dünya görüşünün daha önce İngiltere'de başlamış olan evriminin Amerika'ya yansımasydı. Dünyayı reddeden uhrevi Püritenden dünyevi şartlarının gelişimi ile zenginleşen ve nispeten bireyselleşen ve fakat hala da o eski kendi sınıfının kimi açılarından yükselişine ideolojik şemsiyelik ve çerçeve kazandıran Püriten ahlakına sahip çıkmak isteyen "yeni Püriten"e geçişin belirtilerini izlemek açısından da Püriten koloniler ilginç bir gözlem alanıdır. Bu gelecekte daha derin bir şekilde ortaya çıkacak kapitalist Püriten ruhun kendi iç çelişkilerini göstermesi bakımından da ilginçtir. Yüzyıllar sonra ilk Hacıların ayak bastığı Mass.'in Amerika'nın belki en liberal eyaleti olarak ABD tarihinde yerini alışı ve New England'lıların o Güneylilerin kızdığı Avrupavari ileri(progresive) yeni düşüncelere açık liberal tutumları da Amerikan tarihinin kendine özgü gelişimi ve biriciklik(uniquness)lerinden birini göstermesi bakımından önemlidir. Anglo-Sakson ulusal ısrarı kendini Plymouth'daki başarısızlığa karşın şimdi de Püriten formda bir başka New England yerleşiminde yeniden gösterdi. Püriten Babalar bu sefer Massachusetts Bay Colony'de hem de başarıyla New England'a örneklik edecek şekilde organize oldular.

Massachusetts Bay Kolonisi

Plymouth Püritenleri gibi Mass. Bay Kolonisinin kurucuları da İngiltere’de yaşadıkları hayal kırıklıklarıyla Yeni Dünya’ya ayak bastılar(1629). Fakat bu Püritenler daha kalabalıktı ve I. James’in politikaları koloniye gelecek daha pek çok Püriten göçmeniyle koloninin adeta geleceğini garantiye aldı. Mart 1630 yılı John Winthrop(1587-1649)’un önderliğini yaptığı 700 kişilik büyük göçe (“The Great Migration”) şahitlik yaptı. Bu Yeni Dünya’ya yapılmış en büyük göç dalgasıydı bu tarihlere kadar gerçekleşmiş. Esasında bu tarihlerde gerçekleşen göç hiç de şaşırtıcı değildi çünkü bu tarihler I. Charles’ın Parlamentosu kapattığı Anglikan Kilisesinin Püritenler üzerinde baskısını arttırdığı zamanlara denk geliyordu. İlk kışta(1630-1631) koloni 200’un üzerinde üyesini kaybetmesine karşı daha sonra başarıyla ve hızlı bir şekilde popülasyonunun arttığını gördü. Koloninin nüfusu 1631’de 2000’i geçti.

Koloni Mayflower Compact’e paralellik eden bir düşüncenin temellerinde yükseldi: Vali Winthrop’un ünlü vaazının ana teması: bir tepe üstünde kurulmuş bir şehir “City upon a hill”. Bu kuşkusuz eski Yunan sitelerinin Acropolis’inden Saint Augustie of Hippo’nun Tanrı’nın şehri(City of God”)ne kadar pek çok tarihsel anlam çağrışımlarını içeren insanlık tarihine yapılmış ezoterik bir atıfıdır. Bu belki de Amerikan kıtasına göç eden Püriten babaların dünya tarihinde özel bir yere ve değiştirici ve dönüştürücü bir yere sahip olduklarına inandıklarının göstergesiydi. Bu düşünce ve inanç daha sonra ortaya çıkan “Amerikan Exceptionalism”(“İstisnacılık”) ‘concept’ine de-Amerikan ulusunun dünya tarihinde ve üzerinde istisnai bir karaktere sahip olduğu düşüncesi- kavram babalığı yapacak kaynaklardan biridir.

İlginç olan Püritenlerin yerleştikleri Massachusetts’in yerli dilindeki anlamının da “bir büyük tepede ya da bir büyük tepe hakkında”(“at or about the great hill”) oluşudur. Kesin olan tarihin gizli elinin-“invisible hand” of Adam Smith- Püritenlere ve Amerikan kıtasının bu yeni yerleşimcilerine yardım ettiği gerçektir. Herhalde bu yüzden sonraki Amerikan kuşakları kendi paralarının üstüne bu gerçeği “In God We Trust”(Tanrı’ya Güveniyoruz) şeklinde -sanki “Biz Tarihe Güveniyoruz” der gibi- geçirmeyi uygun gördüler.

Bu haliyle Kolonistler bağımsız yasa yapmaya yetkili ve uygulamaya muktedir tüzel kişiliklerine de vurgu yapmış oluyorlardı. Bu kimlik daha sonraki pek çok koloni de vatandaş "citizen" olabilmenin temel standartlarını da belirlemişti. Burjuva meclislerinde oy kullanabilme yetkisine sahip vatandaş kilise üyeliği-church membership-, belli bir büyüklükte araziye sahiyet-property ownership- ve nihayet hem cemaatin-community- hem de koloninin bir parçası olma özelliklerini kendisinde toplamalıydı. Kuşkusuz bu yapı zaman içinde değişecektir fakat Püritenlerin organizasyonunda önemli rol oynadıkları yapılanmalara bu özelliklerin hâkim olduğu unutulmamalıdır. Bu haliyle Amerikalıların-Huntington’ı hatırlamak tek başına yeterli- hala pek çoğunun kendi ulusal konumlarını Püriten toplum oluşu ile sıfatlandırmalarının şaşılacak bir durum olmadığıdır. Günümüz Amerikan toplumunun yüksek kiliseye devam etme oranları bu Püriten kimliğin Amerikan toplumsal yapısına nasıl nüfuz ettiğini göstermesi bakımından ilginçtir. Bu çerçevede özel mülkiyetin Amerikan toplumunda vazgeçilmez olmazsa olmazlardan-sino quo non- biri oluşu da ekonomik düzeyde anlamlıdır. Bütün bu özelliklerin ileri aşamalarda ortaya çıkan “Amerikan citizen” kavramını şekillendirmeye önemli ihmal edilemeyecek katkılar yaptığıdır. Diğer yandan Amerikan kasabalarının şekillenmesine yardımcı olan bu ilişkiler bütünü günümüz Amerikan siyasi sisteminde olgunlaşmış haliyle aşağı yukarı tam temsili veren federal sistemin şekillenmesinde de önemli rol oynamıştır. Local-state(eyalet)-federal düzeylerde temsil

edilen Amerikan sisteminin bu evrimi büyük ölçüde bu ilk Amerikan yerleşimlerinde ve kasabalarında-şu an lokal düzeyde temsil edilen- başlamıştır. Burada Jamestown örneğinden bahsederken bu yapıya dikkat çektiğimizi de hatırlatalım. Bu noktada demokratik procedurlerle Püriten covenant(anlaşma) ve compact düşüncelerinin benzerliğine de dikkat çekmekte fayda var. Kuşkusuz Püritenlerinkini farklılaştıran Tanrıya söz veren ve Tanrı'ya sorumluluğu olan kardeşlerin yaptığı sözleşme oluşudur. Demokratik toplumsal sözleşme düşüncesinin son gelişiminde dünyevi kurumlara karşı sorumluluğun esas olduğu politik kimliğe sahip vatandaşların seçme haklarıyla belirledikleri seçilmişlerin vatandaşlara karşı olan seküler bir mesuliyet düşüncesi asıldır. Fakat nasıl Protestan-Püriten düşünce seküler düşüncenin gelişmesinde gönülsüz bir aracılık rolü oynamışsa benzer şeyler kimi açılardan Püriten Amerikan toplumunun sekülerleşmesinde de gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Püriten procedurlerin zaman içinde demokratikleşmesine ve sekülerleşmesine de şaşırılmamak lazım. Amerikan Kurucu Babalar'ının çoğu deisttir ve radikal düzeyde seküleristtir; fakat aynı kişiliklerin hemen hemen hepsinin Püriten dedelerin torunları olduğunu unutmamakta fayda vardır. Bütün bu değişimlere karşın hala günümüz Amerikan toplumunda Püriten hatların ve damarların canlılığını bütün dinamizmiyle- mesela günümüz Evagelicanları ile- sürdürdüğü bir gerçektir. Belki de Winthrop'un "city upon a hill"i şimdi "one nation under God"-Tanrı'nın altında tek bir ulus"-a dönüşmüştür. Bu motto ile günümüz Amerikalıların Püriten dedeleri gibi hala tanrısal bir covenant düşüncesine sahip oldukları ve Tanrı'ya karşı sorumluluk duyan bir ulus olmaya devam ettikleri speküle edilebilir.

Winthrop'un kolonisi Demokratik düşüncenin kolonilerde gelişimi ile ilgili başka ipuçları da vermektedir. Koloni'nin charter'ı Massachusetts General Court-Mass. Genel Kurul'unun kendi liderlerini seçmeye ve kanunlar yapmaya yetkili olduğunu öngörüyordu. Kurulun en önemli fonksiyonlarından biri de her politik varlık için kritik bir önem arzeden vergi salma ve belirleme yetkisinin varolmasıydı. Sekiz kişilik önde gelen bir grup kolonist yüksek ihtimal durumdan görev çıkartan bir yaklaşımın gereği olarak kendilerinin M.G.C olduğunu ileri sürdüler. Halbuki charter her hür kolonistin bu kurula üye olabileceğini belirtiyordu. Durumdan hoşnut olmayan bir grup kolonist Thomas Dudley liderliğinde Charter'ı görmek istediklerini Winthrop'a bildirdiler. çıkan tartışmalar sonunda her kasabadan iki üyenin seçilmesiyle müteşekkir olacak bir kurulun otoritesi üzerinde taraflar anlaşılabilir(1634). İşin daha ilginç yanı, yapılan seçim sonunda yeni kurul Winthrop'u değil asi lider Dudley'i seçer. Apaçık bir şekilde "ilk devrim tamamlanmış ve bir ticaret kolonisi temsili demokrasiye geçmiştir." Şimdi Massachusetts Bay Kolonisi Jamestown'ın Güney'de -Virginia'da- gördüğü fonksiyonu başarıyla bu sefer Kuzey'de-New England'da- gösterecek New England'daki diğer kolonileştirme faaliyetleri için başarılı bir model olacak ve öncü koloni karakteri arzedecektir. Kuşkusuz New England'ın derin bir dindarlığa sahip sosyal olarak içice geçmiş birleşik yapısı -Püriten düzen ("Püriten order")-böylesi bir politik yenilikçilikle birleşince yeni bir ulusun kimi anlam haritalarının koordinatları belirlemeye başlamıştır.

ANGLO-SAKSONLUKTAN AMERİKANLILIĞA

Anglo-Sakson Bilinçaltının Amerikan Evrimi

Hiç kuşku yok ki eğer günümüzde bir süper güç olarak dünya üzerinde ekonomik, siyasi, sosyal, askeri ve kültürel gücünü olabildiğince bütün diğer uluslara ve devletlere hissettiren Amerika Birleşik Devletleri var olmasaydı, yüksek ihtimalle Kuzey Amerika'daki İngiliz kolonileri bizi

İngilizlerin Avustralya'daki ya da Kanada'daki ya da Hindistan'daki kolonizasyon hareketleri kadar ilgilendirecek ve yukarıda pek çok perspektifte yapmaya çalıştığımız spekülasyonların hiçbirini belki de yapmaya ihtiyaç duymayacaktık. Bizi ne İngiliz Püritenlerin inişli çıkışı tarihi ilgilendirecek, ne de VIII. Henry'nin Anglikan Kilisesini kurması, İngiliz İç Savaşı'nın tarafları, Oliver Cromwell, ya da Püritenlerin Amerika'ya göçü ve oradaki, New England'daki, mücadeleleri ilgilendirecekti. Veya Jamestown tecrübesi, tütünün ilk defa Avrupalılar tarafından kültivasyonu ve bu gelişmeyle bağlantılı olarak Afrika'dan köle ticaretinin Amerika'ya başlaması ve nihayet Kızılderili-Beyaz Adam mücadelesi, ve herşeyin ötesinde Jamestown Burjuva Meclisinin temsil ettikleri ve bütün bu faktörlerin ve üç kıta kültürünün Jamestown örneğinde bir araya gelmesinin taşıdığı anlamları da büyük ihtimalle izleme gereği hissetmeyecektik.

Tarihçiler ve siyaset bilimcileri genelde tarihte olmuş olayları olduktan sonra nasıl olduklarını incelemeye ve anlamaya çalışırlar. Bu perspektifçe esas odak noktası, o olguyu oluşturan bütün faktörlerin olgu üzerindeki ağırlıklarını ele alarak neyin o şeyin oluşumunda gerçek anlamda belirleyici nitelikte olduğunu, bir başka deyimle birincil derecede olduğunu, ve neyin ikincil olduğunu ve hangi faktörlerin kimi açılardan ihmal edilebilir olduklarını anlamak yönünde gerçekleşir. Fakat çoğu zaman gerçeğin doğası gereği temel etkileyiciyi veya etkileyicileri anlamak kesinlik ve mutlaklık düzeyinde mümkün olmaz. Bu durumda tarih veya siyaset bilimi veya başka bir disiplin spekülasyon(lar) –mesela evrim teorisi- yapmaktan başka çareler bulamaz ve insanlık teorilere teslim edilir. Bu durumda esas olarak üzerinde çalışılan olgu kimi açılardan açıklanamamış halini korur. Bu özellik üzerinde çalıştığımız konu açısından pek çok anlamda geçerliliğini korumaktadır. O yüzden bu çalışmanın en başında belirttiğimiz gibi, tarihi komplo teorileriyle açıklama çabasının esasında nasıl bir temele sahip olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Gerçeğin anlaşılma güçlükleri ve gerçeğin anlaşılma ve açıklanma arzusu doğal olarak spekülasyonları kaçınılmaz kılmakta ve komplo teorilerini başka bilimsel teoriler gibi üretmektedir. Bu sözkonusu spekülasyonların ve teorilerin bütünüyle boş, temelsiz ve gerçekdışı olduğu anlamına gelmemektedir. Fakat sonuç olarak aynı zamanda saf gerçekler de olmadığını göstermektedir.

Bu çerçevede Amerikan ulusunun doğuşunu anlama çabası da yukarıda söylediğimiz tüm güçlüklerle maluldür. Belki de bu noktada üzerinde çalıştığımız konu da dahil olmak üzere anlama çabası geliştirmeye çalıştığımız tüm tarihsel olguların şekillenmesini sağlayan yukarıda saydığımız tüm birincil ve ikincil faktörleri bir potada bir araya getiren organize edici merkezi karaktere sahip çekirdek unsuru anlamanın büyük önem taşıdığını söylemek lazım. Amerikan ulusu ve Amerika Birleşik Devletleri'nin tarihsel, kültürel ve politik oluşumu ve gelişimi açısından da bu temel unsur “Kurucu Babalar” ve onların ideolojik örgüsüdür. Sonuç olarak Kurucu Babalar, adları üzerinde, Amerika Birleşik Devletleri'ni kurmuşlardır. Amerikan ulusunun ulus olduğuna ilk ve ciddi anlamda inananlar da bu Kurucu Babalar'dır. Bu gerçeği Amerikan gerçeğinin hemen hemen en önemli dokümanlarının oluşumundan ifade edilmesine ve resmileşmesine kadar bütün safhalarda görmekteyiz. Amerika'nın ulusal babası sayılan –father of the nation- George Washington yaptığı konuşmalardan birinde bu gerçeği açıkça ortaya koyar: “Bütün diğer ülkelere olan politik bağılıklardan uzak ve bağımsız ve hiçbirinin etki alanı içinde olmayan bir cümle ile Ben bir Amerikan karakteri istiyorum ki Avrupalı güçler bunla ikna edilebilir ki biz hareket ediyorsak kendimiz için hareket ediyoruz, başka hiç kimse için değil.”²⁰ Amerikan siyasi yapılanmasının çok erken tarihlerinde yapılmış konuşma Amerikan ulusunun babası olarak kabul edilen Washington'ın neden “ulusunun babası” olduğunu göstermesi bakımından da ilginçtir. Amerika'nın bir başka kurucu babası Jefferson da Bağımsızlık

Deklarasyonu'nun (The Declaration of Independence) yazarı olarak karşımıza çıkmakta, adeta Plato'nun "Cumhuriyet"indeki 'filozof kral'a nazire yapar gibi Amerikan ulusunu "Bilge bir Başkan" olarak kurgulamaktadır. Günümüzde Jefferson nadir olarak bir Başkan için adanmış abidelerden (Memorial) biri ile Virginia'ı Washington'dan ayıran Potomack nehrinin kenarında Romalı Hadrianus'un Pantheon'unu örnek alarak yapılmış "Jefferson Memorial"la onore edilmektedir. Jefferson pek çok Amerikalı için "Ulusun Peygamberi" -the Prophet of the American Way- mesabesinde. Amerikan yüksek Mahkemesinin (Supreme Court) ilk şef yargıç (chief justice) Jay, sonraki bir zamanda Başkan olacak Madison ve Amerikan ulusunun ve devletinin belki de en güçlü kurucu kişiliklerinden Alexander Hamilton "Federalist Papers"i yazmakla Amerikan anayasası ve Amerikan Federal sisteminin gerekliliği ve 13 Koloninin ortak bir savunmaya ve kimliğe ihtiyacı olduğunu gayet başarılı bir kampanyayla Amerikan kamuoyunu inandırmışlardır. Kuşkusuz Federal sistemin ve anayasanın varlığının Amerikan ulusu ve kimliğinin şekillenmesinde çok kritik bir yere sahip olduğu açıktır.

Örnekler çoğaltılabilir, fakat bütün bu örneklerin bize anlatacağı gerçek aynı hakikattir: "Kurucu Babalar"ın Amerikan ulus ve devletinin ortaya çıkmasında oynadıkları çok kritik rol. Hiç kuşku yok ki eğer Anglo-Sakson kökenli Kurucu Babalar var olmasaydı ne İngiliz Kolonilerinin var olan dinamik ekonomik yapısı, Püriten ruhun çalışkan, inançlı ve vazgeçmeyen cemaatsel yapısı, ya da Jamestown'da izlenen uç kıta kültürünün karşılıklı etkileşimi veya tek başına 13 koloninin var olması ve bu kolonilerin İngiliz modeli türde bir demokrasiyle -Püriten elementlerle güçlendirilmiş ya da güçlendirilmemiş- yönetilir oluşları, Burjuva Meclislerinin var olması, Amerikan kıtasına artan sürekli göçün varlığı, Kızılderililere karşı mücadelenin oluşturduğu sürekli fetih arzusu -Kıtanın fethi, Manifest Destiny- ve taşınılan "frontier nation"(serhat ulus) potansiyeli Amerikan ulusunu ulus yapmaya yetebilirdi. Amerikan ulusunu yaratan bu Kurucu Babalar'ın Amerikan koşullarında yasayan insan topluluklarını bir ulus yapacak bütün elementleri anlamlı bir şekilde bir araya getiren tek bir potada eriten bir kilim gibi dokuyan dehaca ve bilgece vizyonu ve onu başarılı bir şekilde uygulamaya sokan elleri oldu.

Kolonyal Şartların Olgunlaşması

Anglo-Saksonluktan Amerikanlılığa geçişte Kurucu Babalar'ın oynadığı kritik rolü oynayabilmeleri için kolonilerdeki şartların olgunlaşması gerekiyordu. Yoksa onların teşebbüsü de tarihe basarisız isyanlardan biri olarak geçecek ve Kurucu Babalar tarihin talihsiz asileri olarak hatırlanacaktı. Fakat Kurucu Babalar Amerikan Devrimine uygun bir zemin buldular ve onu başarıyla geliştirmeyi bildiler.

KOLONİLERE GENEL BİR BAKIŞ

Sosyal Çerçeve

Amerikan Kolonileri pek çok anlamda İngiliz muhalifler -English dissent- tarafından kuruldu ve organize edildi. Daha önce Püriten Mass. Bay Colony örneğinin nasıl New England'ı şekillendirdiğinden bahsetmiştik. 13 orijinal koloniden biri olacak Rhode Island bir başka New England kolonisi olarak Roger Williams'in Providence'i kurmasıyla ortaya çıkacaktır. Williams Anglikan Kilisesine karşıt Püritenlerle Yeni Dünya'ya gelmiş, fakat bu sefer de Yeni Dünya'nın Püritenleri ile din ve seküler işlerin birbirinden ayrılması gerektiğini savunduğu için ayrılığa

düşmüştü. Sonuç olarak bir başka kadın muhalif Anna Hutchinson'la birlikte Providence yerleşimini organize ettiler (1636). Bir başka New England Kolonisi New Hemsire Hutchinson'ın sadık bir takipçisi John Wheelright tarafından Exeter'de ilk yerleşimin kurmasıyla ortaya çıktı(1638). Gene bir New England Kolonisi Connecticut bir başka ilginç Püriten teşebbüsle kuruldu. Bu sefer aktörler İngiliz sisteminde kendini iyi hissetmeyen Püriten Lord'lardı. 1630'lu yıllar Earl of Warwick'in diğer 15 Püriten Lordla bu koloniyi organize etmesine şahitlik edecektir. Görüldüğü üzere İngiliz muhalifler pek çok farklı arkaplandan gelmekte ve kendi aralarında da iyi bir uyum içinde görünmemektedirler. Fakat burada anahtar faktör, daha sonra da dikkat çekeceğimiz hepsinin var olan İngiliz sistemine olan karşıtlığı ve bu nedenle Kuzey Amerika'nın onların yeni ikametgahı olduğudur.

Orta Koloniler'de de (Middle Colonies) durum aşağı yukarı aynıdır. Pennsylvania ismi üzerinde William Penn, bir Quaker, tarafından kurulacaktır (1681).²¹ Quakerler kurucuları George Fox'ın (1624-1691) zamanından beri büyük Britanya'da baskı ve zulüm politikalarına maruz kalmışlardı. Amerika onlar için de bir bakıma nefes alacakları bir atmosfer sağladı. Doğal olarak onlar da Kuzey Amerika'daki İngiliz muhalefetinin bir başka ayağını oluşturuyorlardı.

Güney Kolonilerinde de (Southern Colonies) ilginç muhalefet örnekleriyle karşılaşyoruz. Maryland-Kral Charles'ın karısının soyadına atfen -Baltimore 2. Baronu Cecilius tarafından (1632-1634) kuruldu. Cecillius örneğinde de fanatik bir Katolik olarak Anglikan İngiltere ve hanedana ters düşen bir başka İngiliz muhalif kişiliğin Maryland teşebbüsüne şahit oluyoruz. Başka bir Güney koloni Georgia-Kral George'a atfen- ise İngiliz yaratıcılığının bir başka tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. İngilizler Avustralya'da yaptıkları denemeye benzer şekilde İngiliz müflis mahkûmları koloniye yerleştirmek yoluyla uslandırmaya ve faydalı vatandaş yapmaya çalışırlar(1733). Kimi acılardan eski mahkûmların da bir tur muhalefet olduğu düşünülebilir.

Ekonomik Gelişim

Kolonilerdeki bu genel yapıya karşı en fazla üzerinde durulması gereken nokta Virginia merkezli Güney ile Kuzey New England'in bağımsızlık savaşı öncesine kadar yaptıkları ekonomik gelişme ve bu gelişmenin İngiltere'ye karşı ortak bir muhalefete dönüşmesidir. Kuzey ekonomisi tarımdan ziyade daha ticari ve endüstriyel bir gelişmeye uygun bir karakteri temsil ediyor ve İngilizlerin vergi ve Merkantilist politikalarından ciddi bir şekilde zarar görüyordu. Kuzey'in 150 yıllık bir kıta tecrübesiyle kendi iç piyasa kurallarını koyma yeteneğine kavuşması ve İngiltere dışındaki diğer ülkelerle de ticaret yapabilmesi ekonomik gelişmesi için kritikti. Aynı şekilde tarıma dayalı Güney de ürünlerini İngiltere'den başka ülkelere de satabilme ve daha az vergilerle muhatap olma arzusunda idi. Böylelikle Kuzey'in Püriten tüccar sınıfı ile Güney'in daha seküler gözüken büyük toprak sahiplerini birleştiren ortak bir dava zaman içinde belirdi: İngiltere'nin ekonomik hegemonyasına karşı ortak mücadele.²²

Politik Evrim

Kolonilerdeki olgunlaşmanın bir başka göstergesi 1754'de toplanan Albany Kongre'sinde Benjamin Franklin'in "savunma, yayılma ve yerlilerle mücadele" konularında ortak bir politikanın belirlenmesini sağlayacak bir birliği -unification- teklif etmesiyle ortaya çıktı. Franklin teklifi Kral tarafından atanacak bir Kolonyal Başkan'ı (President-General) ve

kolonilerin meclisleri tarafından ödenilecek vergi miktarları oranında belirlenecek üyeleriyle oluşacak bir Büyük Konsülü (Grand Council) içeriyordu. Teklif ateşli tartışmalardan sonra kimi değişikliklerle Kongre üyeleri tarafından kabul edildi; fakat Kral ve Koloni meclisleri yetkilerinin sınırlandırılmasından hoşnutsuz olarak teklifi reddettiler. Franklin'in teklifi daha sonraki "Amerikan Anayasası" ve "Konfederasyon Anlaşmaları"na kimi yönlerden temellik yaptı. Kuşkusuz Franklin'in teklifi ve Albany Kongresi başka bir önemli Kolonyal gelişmenin de tezahürüydü: Kolonilerdeki politik evrim. Başlangıçtan beri Konsül ve Assemble bu politik evrimin iki temel aktörüydü ve bu iki aktör kolonilere hukuksal kimliğini verdiği kadar politik kimliğinin de evriminde temel bir rol oynadı. Konsül, Koloni Valiler tarafından atanan üyeleriyle Anglo-Sakson Lordlar Kamarasını andırıyordu. Buna karşın Assemble ise özgür vatandaşlardan oluşan kimliğiyle İngiliz Avam Kamarası'nın Amerikan Kolonyal versiyonunu temsil ediyordu. Bu yapı bağımsızlığa giden yolda daha da güçlenecek ve Amerikan'ın gelecekte yaratacağı demokratik tecrübenin kolonyal habercisi olacaktır. Diğer yandan bu Kolonyal Meclisler ABD kurulduktan sonra da her bir eyalet düzeyinde Konsül'ün Senato'ya evrildiği ve Assemble'nin Temsilciler Meclisi olduğu bir formda varlığını günümüze dek sürdürecektir ve Amerikan demokrasi tecrübesinin bir başka ilginç ve güçlü yönünü ortaya koyacaktır. Kuşkusuz bu süreç Güney'de Jamestown'in Burjuva Meclisi ve Kuzey'de Massachusetts Bay Genel Kurulu ile başlamış Anglo-Sakson kolonyal demokratik tecrübenin Amerikan kimliği altında aldığı en son hali göstermesi bakımından da ilginçtir.

Büyük Uyanış (The Great Awakening)

Amerika'nın belki de en önemli Kolonyal gerçeklerinden birinin Püriten babaların kıtaya damgalarını vuran mücadelelerinin olduğunu söylemiştik. Püriten babaların ısrarlı dindarlığı kuşkusuz zaman ve koşullarla kendilerinin de öngöremediği çizgilere gelmiş ve istemedikleri tavizleri de gelişen ekonomik ve siyasi koşullarda vermek zorunda kalmışlardı. Fakat Püriten ruh ve çekirdek canlılığını ve Amerikan kıtası içindeki varlığını her defasında üstelik şaşırtıcı bir şekilde ortaya koymuştur. Bu perspektifte Amerikan Büyük Uyanış'ları adeta Püriten ruhun Amerikan toplumuna her defasında "ileri gittiğini" ya da "Tanrı'nın yolundan saptığını" hatırlatan hareketler karakterindedir. Bu haliyle özellikle kolonyal periyotta ortaya çıkan "İlk Uyanış"(1730-1740'lar) Jonathan Edwards ve George Whitefield gibi karizmatik Püriten idealist liderleriyle Amerikan ulusal kimliğinin şekillenmesinde de ciddi bir fonksiyon görmüştür. Edwards'ın ünlü vaazı "Kızgın bir Tanrı'nın Elindeki Günahkarlar" (Sinners in the Hands of an Angry God) bu hareketin en tipik örneklerinden biridir.²³ Hareket bütün Amerikan Kolonileri saran güçlü bir Püriten misyoner hareketine dönüşmüş fazladan Püritanizmin karakterine uygun olarak belirli bir Kilise'nin- mesela Katolik Misyonerliğinde olduğu gibi- değil fakat Tanrı'nın ve onun Kutsal Kitabının saltık -sole- bir şekilde uygun gördüğü bir yaşama geri dönüş vurgulanmıştır. Bu özellikle Kolonilerdeki ekonomik zenginleşmenin Kolonistlerde oluşturduğu refahla Tanrı'dan ve dinden uzaklaşmaya kesin olarak bir tepki oluşuyla daha dikkat çekicidir. Hareket toplumsal düzeydeki dindarlığın tekrar yeni bir seviye kazanmasına yardım ettiği gibi daha ilginç bunu kalıcı bir hale getirmek için kolonilerin eğitim kurumlarına da el atmıştır. Günümüz Amerikalıların "Ivy League" olarak farklılaştırdıkları, ulusun en prestijli okullarının da temelleri bu süreçte atılmıştır. Büyük Uyanış'ın Püriten liderleri tarafından organize edilen King's College (daha sonra Columbia University) ve Princeton University, bu üniversitelerin sadece birkaçıdır. Zaman içinde Edwards'ın ölmeden kısa bir süreliğine başkanlığını da yaptığı Princeton Üniversitesi ve diğer koloni okulları, doğal olarak daha sonraki süreçte seküler karakterli bir trend içinde şekillenmişlerse de söz konusu okullar kökenlerinin de bilincini hiç

kaybetmemiştir. Bu okullar yalnızca eğitilmiş dindarlar değil fakat aynı zamanda dünyadan, düşünce hayatından, ve beşeri bilimlerden de haberdar kolonistlerin yetişmesinde çok kritik bir rol oynamıştır. Bu iyi eğitilmiş sınıfın temsilcileri belki daha seküler eğilimlerle Amerikan Devrimi'nin gerçekleşmesinde çok büyük bir rol oynayacak ve Kıtasa Kongre'nin (Continental Congre) sıralarını büyük ekseriyetle dolduracaktır.

“Büyük Uyanış”ın belki de Amerikan ulusal kimliğinin oluşumundaki en ciddi katkısı bütün kıtayı boydan boya kateden ve aşağı yukarı standart bir mesaja sahip kendine özgü misyonerleriyle Kolonistlere ortak bir mesaj vermeleri ve aynı gemi içinde bulduklarını değişik bir şekilde de olsa hatırlatmaları perspektifinde gerçekleşmiştir.

French-Indian War (Yedi Yıl Savaşları) (1754-1763)

Kolonistler “Büyük Uyanış” sonrası süreçte aynı gemide olduklarını İngiliz-Fransız mücadelesinin büyük ölçüde sahne ve savaş alanı olan Amerikan kıtası üzerinde gerçekleşen Yedi Yıl Savaşları ile derin bir şekilde hissettiler. Kolonileşme yarışında sürekli rakipler olarak dünyanın hemen her yerinde birbirinin karşısına çıkan iki dünya gücü Amerikan kıtasında da bu kaçınılmaz kaderi paylaşmışlardı. İlginç olan Kuzey Amerika'nın Giovanni de Verrazano'nun keşiflerini müteakip olarak ilk defa Fransız kralı I. Francis tarafından kendilerine ait olduğu iddia edilmiş ve bu bölgeler “Franceska” olarak isimlendirilmişti. Fakat Fransızlar garip bir şekilde daha sonra John Cabot tarafından tespit edilmiş daha Kuzey ve soğuk bölgelere şu an Kanada'ya tekabül eden bölgelerde yerleşimler kurmayı tercih etmişlerdi. Diğer yandan Anglo-Saksonlar daha güneyde sözünü ettiğimiz kolonileştirme faaliyetine girmişlerdi. Daha güneyde ise İspanyollar yerlerini almışlardı. İlginç olansa görünüşe göre iklim, bitki örtüsü ve diğer koşullar açısından düşünüldüğünde uzun vadede İngiliz Yerleşimlerinin Amerika'daki en doğru yerleşimler olduğudur. Son tahlilde bu kolonileştirme faaliyetleri zaten var olan ulusal çıkar çatışmalarının da teşvikiyle bu güçleri birbirleriyle sürekli karşı karşıya getirdi. Yedi Yıl Savaşları, Kuzey Amerika'daki bu karşılaşmaların en ciddilerinden birini teşkil ediyordu. İngilizler etkili bir şekilde Kolonistleri organize ederek onların ilerlemiş ekonomik yapılanmasının sağladığı avantajla ve üstün deniz gücünün verdiği destekle de 9 yıllık savaşın sonunda Fransızları Yeni Dünya'da kesin bir yenilgiye uğrattılar. Fransızlar neredeyse tümüyle şu anki Amerikan ve Kanada'ya tekabül eden topraklarını İngilizler lehine yitirmeyi kabullendi. Bu savaş İngilizler için tam bir zafer olmasına karşın kolonistler üzerinde kısa ve uzun vadede oluşturacağı etkiler açısından Kuzey Amerika tarihini derinden etkileyecek anlam çağrışımlarına sahipti. Bir açıdan bakıldığında savaş, Büyük Britanya'nın II. Dünya Savaşı'nı kazanmasına karşın dünya ölçeğinde süper güç karakterini yitirmesine benzemektedir. İlginç bir şekilde Britanya II. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'daki sömürgelerinin önemli bir kısmını da yitirecek, söz konusu ulusların pek çoğu bağımsızlığını kazanacak ve göreceli olarak kendi devletlerini kuracaklardır. Kuşkusuz söz konusu sömürgelerin, sömürge hükümetleri altında yaşadıkları atmosfer ve bu sürecin daha sonraki ulusal şekillenmelerinde ve kendi siyasi yapılanmalarını organize etmeleri bakımından taşıdığı önem hiç bir şekilde azımsanamaz. Bu nokta çok daha güçlü bir şekilde Britanya'nın Amerikan Kolonilerinde ortaya çıkmaktadır. Bu durumu Anglo-Sakson köken altında uzun uzadıya tartıştık ve tartışmaya devam edeceğiz. Daha önemlisi Amerikan Kolonileri baskın bir şekilde Anglo-Sakson nüfusa sahiptir; Orta-Doğu'nun Arap çoğunluklu nüfusları ya da Uzakdoğu'nun Asya kökenli popülasyonları göz önüne alınırsa. Bu durum Amerikan örneğinde ulusal kimliğin şekillenmesinde daha da istisnai bir nitelik olarak ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir şekillenmeyi sağlayan yaşanan major bir savaş tecrübesidir.

Deyim yerindeyse savaşa kadar uyuyan uluslar, major bir savaşın getirdiği yıkım ya da zafer tecrübesiyle kendilerine gelmekte, dünya tarihindeki yerlerinin farkına varmaktadırlar. Ulusal bilincin şekillenmeye başladıkları periyotların genelde hep savaş periyotları olması bu anlamda hiç bir şekilde tesadüf değildir. Pek çok bağımsızlık savaşı aynı zamanda pek çok ulusun da doğuşuna zemin olan ve tanıklık eden bir karaktere sahiptir. Bir bebeğin ana rahminde sağlıklı bir şekilde büyüyüp sağ salim bir şekilde dünyaya gelebilme mücadelesine benzer uluslar da sağlıklı bir şekilde ulusal gelişimlerini tamamlayıp bağımsız bir varlık olarak dünya tarihine çıkmaya çalışmaktadırlar. Bir anne için de asıl olan bebeğin dünyaya getirilmesidir. Çocuğun annesine daha sonra asi olup olmaması bu noktada önemli değildir. Bebeğin içerde kalması anne açısından çok daha tehlikelidir. Hayatını devam ettirmek için bebeğin annesine asi bir evlada dönüşecek bir bebek olsa da kendi vücudundan çıkması kaçınılmaz bir Manifest Destiny'dir.

Pek çok acıdan Amerikan kolonyal ulusu için de benzer mülahazaları yapmamız imkan dahilindedir. Kolonyal koşullarda Yedi yıl Savaşları sonrasındaki ortam bilinçlenmiş ve haklarının varlığı konusunda en başından beri zaten titiz ve hassas olan bir toplumsal yapının daha da bilinçlendiği bir ortamdır. Ve Kuzey Amerika anavatandan binlerce mil ötede Atlantik'in öteki yakasında sıfırdan başlamış bir insanlar topluluğunun olabilecek en zor koşullarda Avrupa'nın her türlü lüksünden uzak, herşeyin ötesinde doğaya karşı verilen bir mücadeleyle örgütledikleri Amerikan kolonilerine evsahipliği yapıyordu. Koloniler halkının çoğu anavatanda yaşadıkları acı tecrübelerin verdiği motivasyonla Atlantik ötesi böyle bir macerayı göze almıştır. Sütten ağzı yanmış bu yapının yoğurdu üfleterek yiyeceği apaçıktır (They can't take it anymore!).

İşte böylesi bir mekân ve ruh halinde Yedi Yıl Savaşları sonrası "Royal Proclamation of 1763"(1763 Kraliyet Bildirgesi) geldi. Bu bildirme ile Britanya krallığı Batı'ya karşı gelişmeyi yasaklıyor ve daha önce empoze edilmiş ve daha sonra edilecek vergilerin toplanması ve vergi vermeye direnenlerle daha etkili bir şekilde mücadele etmeye uygun bir sistem getiriyordu. Bu hiç kuşkusuz sürekli Batı'ya doğru ilerlemeye motive ve yeni yerleşimlerin açılması taraftarı kolonyal kamuoyu için tam bir hayal kırıklığıydı. Bu hayal kırıklığı Yedi Yıl Savaşları'nın yükünü koyulan ek vergilerle daha çok kolonistlerin üstüne yıkmaya çalışan İngiliz politikası ile daha da büyüdü ve genişledi. Süreç bir kez başlamıştı. Patlama, söz konusu politikanın kolonistler için artık kesin anlamda kabul edilemez bir noktaya geldiği anda gerçekleşecekti. Herşeyin ötesinde Yedi Yıl Savaşı, kolonistlere mükemmel bir askeri eğitim imkânı sağlamıştı. İngiliz düzenli ordusuyla omuz omuza Fransızlara karşı savaşan kolonistler, Kızılderililere karşı önceden var olan savaş tecrübelerini şimdi daha geniş perspektiflerde ilerletme şansını da bu savaşla kazanmış oldular. Bir bakıma kolonistler artık nasıl savaşmak gerektiğini biliyorlardı. Tam tamına da böyle bir mekân Amerikan Bağımsızlık Savaşına -Independence War- liderlik edecek -Commander in Chief- şahsı ortaya çıkaracaktır: George Washington.

Washington ve Kolonist Ruhun Direnişi

Washington(1732-1799) 22 yaşındaki Virginialı genç bir kolonist binbaşı olarak ne kıtayı yıllar boyunca kana bulayacak Yedi Yıl Savaşları'na bahane olacak spekülatif bir çatışmaya-"Jumonville Affair"- ne de daha sonra zengin bir burjuva olarak hem kendi hayatı hem de dünya tarihini değiştirecek gelişmelere kapı açacak bir başka çatışmanın Bağımsızlık Savaşı'nın liderliğini yapacağı olaylar zincirinde kritik bir rol oynayacağını herhalde aklının ucundan geçirmemiştir. Fakat kader, onu kendi adamı yapmaya karar vermişti. Washington Virginia Valisi

Dinwiddie'nin Fransızların Ohio'dan geri çekilmesi ultimatonunu iletmeye gönüllü olmakla tüm süreci başlatacak bir adım atmış oldu(1754). Fransızlar isteği reddettiler ve Washington 40 kişilik koloni milis kuvveti ile Ensign Jumonville'in birliğine saldırdı. Tuzağa düşürülen Fransızlar ya öldürüldüler ya da esir edildiler. Liderleri Jumonville ise günümüze kadar süren tartışmalı bir şekilde yaralı olarak esir alındıktan sonra öldürüldü. Daha sonraki bir başka çatışmada Washington üstün Fransız güçlerine teslim oldu ve teslim olma koşullarında Jumonville'in suikaste kurban gittiğini kabullendi. Bu olayın Avrupa kıtasında uyandırdığı yankı Amerika'da uyandırdığı ile karşılaştırılmayacak ölçüde büyük oldu. Ve o gün, bugün Yedi Yıl Savaşları'nı tetikleyen olaylardan biri olduğu genel olarak kabullenilmektedir.

Bu münferit olayın Amerikan tarihi açısından önemi Yedi Yıl Savaşları'nın Amerikan tarihi açısından önemi ile neredeyse eşdeğer ölçüsündedir. French-Indian Savaşı, nasıl Amerikan kolonistlerin kendi bilinçlerinin farkına varmasına ve uyanmasında temel bir fonksiyon görmüşse aynı savaş, bir kolonist bireyin de -George Washington- kendi yeteneklerinin farkına varmasına ve uyanmasına vesile olmuştur. Washington tıpkı kendi halkı kolonistler gibi Britanya yönetimi tarafından daha sonra hayal kırıklığına uğratılacaktır. Savaş boyunca gösterdiği tüm yararlılıklar ve Virginialıların nezrinde gerçek bir kahraman mertebesine ulaşmasına rağmen Washington, tüm isteğine karşı İngilizler tarafından kolonist bir statüden bir İngiliz subaylığı statüsüne terfi edilmez. Washington sukut-u hayal içinde 1759'da istifasını verir.

Şimdi hayatının geri kalan kısmını kaderin cilvesiyle zorunlu ya da ihtiyari olarak kolonist olarak sürdürmeye azmetmiş bir kolonist George Washington ve aynı kaderin başka cilveleriyle Amerikan kıtasını kendilerine sürekli bir yerleşim bir 'yurt' -permanent settlement- edinmeye azmetmiş kolonistler mevcuttu. Bu iki patlayıcı karakter taşıyan element birleştiğinde dünya tarihini değiştirecek sihirli formül de ortaya çıkmış oluyordu. "Kolonist birey"le "kolonist toplum" arasındaki o neredeyse imkansız olan zor anlaşma ve bir araya gelme formülü Continental Congre'nin George Washington'ı bütün Koloni Ordularının komutanı -Commander in Chief- olarak atamasıyla bulunmuştu. Washington kolonist halkını Bağımsızlık Savaşı'nın tüm engellerini aşarak zafere ve bağımsızlığa ulaştıracak ve halkı tarafından "Ulusunun Babası" - "Father of his Nation"- ve Kurucu Babalar'ın en seçkini olarak selamlanacaktır.

Kurucu Babalar ve Tarihsel Derinlik

Hiç kuşku yok ki Amerikan ulusunun yaratımı projesinin yürütücüsü Kurucu Babalar'ı başarıya ulaştıran sihirli formül, Kuzey Amerika'nın kendine özgü koloni koşullarında gizlidir. Günümüz kimi komplo teorisi inancılarının inandığı gibi sırf mason oluşları onları başarıya ulaştıran etmen değildir. Masonik bir dünya görüşüne sahip oluşları bu kişiliklerin belki daha geniş ve evrensel düşünmelerinde ciddi bir rol -bu anlamda olumlu bir rol- oynamış olabilir; fakat yukarıda sayfalarca tartışmasını yapmaya çalıştığımız kolonyal koşullar gerçekleşmeseydi bu proje uygulama alanı bulamazdı. Bu koşullarsa yüz elli yılı aşkın bir süredir devam edegelen bir yapı içinde doğal olarak şekillenmiştir. Belki de bu kolonyal koşullar Masonluğun ve benzer kurumların güçlenmesine yardımcı olmuştur. Bu anlamda herşey için doğasına göre şekillenmiştir. Bu anlamda Amerikan ulusunun ortaya çıkışı, hangisinin diğerini yarattığı tam çözülemeyen bir ilişkinin yapısal karmaşıklığı ile direkt ilgilidir. Pekalâ kolonyal koşulların Kurucu Babalar'ı üretmeye uygun bir mekan yarattığı söylenebileceği gibi, tersinden Kurucu Babalar'ın kolonyal koşulları bir ulus üretimi için başarılı bir şekilde kurguladığı da

düşünülebilir. Fakat her iki halde birbirinden ayıramaz ve birbirine kesin olarak bağımlı iki mutlak faktörden bahsediyoruz.

Bu noktada kendi tarihsel koşullarımıza başta yaptığımız atfa geri dönersek benzer sorunların Osmanlı toplumu ve devletinin ortaya çıkışında da varolduğunu gözlemleyebiliriz. Osman Bey'in sürekli olarak Batı'ya ilerleme fikrine ve ideolojisine sahip Bizans sınırındaki uç beyliği -frontier establishment- pek çok açıdan Amerikan ulusunun daha Batı'ya doğru genişleyen Manifest Destiny'si hatırlatmaktadır. İlginç bir şekilde Osmanlı toplumunun yükselişini "Gaza Tezi" ile açıklamaya çalışan Paul Wittek'in "Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi" (The Rise of the Ottoman Empire) konferansına²⁴ karşı daha önceki bir tarihte yazılmış ve Amerikan serhat ulus karakterinin Amerikan ulusunun şekillenmesinde temel nitelik oynadığını ileri süren Frederick J. Turner'ın "Amerikan Öncephesinin Önemi"nin (The Significance of the Amerikan Frontier) varoluşudur.²⁵ Wittek ilgili tezinde başarılı bir şekilde Osmanlı Beyliğinin elit bir sosyal oluşum liderliğinde pek çok değişik toplumsal kimliği "Gaza" ideolojisi altında Bizans İmparatorluğu'na karşı bir araya getirdiğini ileri sürer. Bu anlamda Osmanlı Beyliği'ni kuranlar üç yüz çadırılık bir Orta-Asya Oğuz-Türkü aşireti-Kayı- değildir. Wittek'e göre "Gaziler"(Alperenler) bir tür şövalye örgütlenmesiyle Halveti-Şeyh Edebalı- Bektaşî -Hacı Bektaşî Veli- ve Mevlevi-Mevlana-tarikatları gibi kimi ezoterik yapılanmaların da desteğiyle Osmanlı Devleti'nin temellerini atmışlardır.²⁶ Burada Osman Bey'in ve aşiretinin konumu "eşitler arasında birinci"-primus inter pares- mesabesinde ve deneyime mekan olma şansı ve yeteneğine sahiptir. Uzun vadede Osmanoğulları diğer gazi fraksiyonlarına egemen olarak bir hanedana dönüşmüştür (Kafadar).²⁷ Bu kısa vadede teşebbüse isim koymak ve merkezi yapının gelişmesi açısından Osmanlı siyasi yapısının hızlı gelişimi açısından yararlı olmuş, fakat uzun vadede pek çok değişik fraksiyondan mülhem "Gaziler Konfederasyonu" niteliğindeki Osmanlı tecrübesinin yaratıcılığına, tolere edici karakterine ve evrensel kapsayıcılığına ise zarar vermiştir. İlk bakışta bu gazi örgütlenmesinde pek çok değişik arkaplandan gelen kişilikler göze çarpmaktadır. Harmankaya Tekfuru bir Rum ihtidası Köse Mihail'den ünleri tüm dünyaya yayılacak bir Akıncı ailesi Mihaloğulları çıkacaktır. Aşık olan aynı kişiliklerin Osman Bey'in silah arkadaşları oluşudur.²⁸ Osman Bey'in pek çok diğer arkadaşı ise Amerikan kolonilerinin maceraperest müteşebbislerine benziyor. Samsa Çavuş ya da Kara Mürsel böyle çetevari kimi teşebbüslerin yürütücüsüydüler; fakat Osman Bey'in gelecek vadeden teşebbüsüyle birleşmeyi kendi bireysel mücadelelerinden daha faydalı olduğunu gördüler. Keza Anadolu'da var olan diğer Türk beyliklerinin kimi yetenekli ve cesur elementleri de -mesela Karesioğulları hizmetindeki Evrenos Gazi, Hacı İlbey- Osman Bey'in gaza hareketiyle birleşmekte tereddüt etmemişler ve Osmanlılara yüzyıllarca sürecek değeri ölçülmez akıncı aileleri -örneğin Evrenosoğulları- yetiştirmişlerdir. Osman Bey kendi oğlu Orhan'ı bir Rum prensesle, Nilüfer Hatun'la, evlendirmekle yüzyıllar boyu sürecek farklı unsurlar arası evlilik geleneğini başlattı.²⁹ Herşeyin ötesinde Yeniçeri ordusunun kuruluşu ve organizasyonu tek başına Osmanlı düzeni konusunda ipuçları vermektedir. Ordu ezoterik Bektaşî örgütlenmesi bir yanda Orta-Asya disiplinli çok uluslu yapısı diğer yanında- hepsi Balkan uluslarının evlatları oluşlarıyla- Osman Bey'in gazi beyliğine tamı tamına uygunluk gösteren bir yapılanmaydı. Burada göze çarpan bir başka husus bu yapılanmada kritik bir rol oynayan Türk aşiretlerin Anadolu'ya sonradan gelişleri ve burayı "yurt" edinme mücadeleleridir. Bu durum pek çok açıdan Anglo-Saksonların Kuzey Amerika'daki kolonyal mücadelelerini anımsatmaktadır. Her nasıl Osmanlı kurucuları Anadolu halklarını Balkan ulusları ile kombine eden Batı (Rumeli ve Avrupa) ile Doğu (Anadolu ve Ortadoğu) arasında bir imparatorluk özlemi çekmişlerse, Amerikan Kurucu Babalar da Amerikan Batı Yakası ile Doğu Yakası'nın birleştirilmesini bir Manifest Destiny olarak görmüşlerdir.³⁰ Amerikalılar bu hedefe ulaşmakla kendi ulusal çıkarları

açısından dev bir adım atmış ve iki okyanusa temas etme yeteneğine ulaşmışlardır. Amerikalılar bu hedefe Osmanlıların yaptığı gibi bir serhat ulus bilinci ile Batı'ya doğru daha fazla yerleşim yeri açmakla ve sürekli Batı'ya doğru bir genişleme politikası ile ulaştılar. Nasıl Osmanlılar Orta-Asya'dan gelen yeni ve taze göçleri daha Batı'ya Anadolu üzerinden sevk etmişler ve uç beylikleri vasıtasıyla yönlendirmişlerse, Amerikalılar da Avrupa'dan gelen göçleri benzer şekilde Batı'ya doğru yönlendirmişlerdir. Osmanlı Kızıl Elması ya da Nizam-i Alem projesi Amerikan Manifest Destiny ile karşılaştırılırsa başarıya ulaşmamış gözükmemektedir. Buna karşın Amerikan ulusu bütün bu göç dalgalarının ve Batı'ya doğru yürüyüşün verdiği dinamizmle inanılmaz bir mobillik ve enerji kazanmış ve yepyeni bir tecrübe ortaya çıkartmıştır. Bu durum göreceli olarak günümüze dek sürmektedir. Bu durum pek çok açıdan Osmanlı toplumu için de geçerliydi. Pek çok köken olarak Türk ve Müslüman olmayan unsur Osmanlı organizasyonunun Batı'ya doğru yürüyüşü esnasında onunla birleşmiş –Mihaloğulları yalnızca bir örnek- ve onun bir parçası haline gelmiştir ve Osmanlı toplumu ve düzeninin oluşumuna olanak sağlamıştır. Kuşkusuz Osmanlı Devleti'ni diğer bütün diğer Anadolu beyliklerinden ayran özelliği de böylesi bir yapılanmayı organize edebilen liderlere sahip olusudur. Anadolu'da ve Balkanlar'da var olan istikrarsızlığı ve belirsizliği Osmanlı Kurucu Babaları Batı'ya karşı bir “gaza” ile kendi liderlikleri altında çözümlenmeyi vaat etmiş ve bunu büyük ölçüde başarmışlardır. Bunun içinde pek çok kez Osmanlı Türkleri Orta Asya kökenli diğer Türklerle çatışmaktan kaçınmamıştır. Aynı şekilde Amerikan Kurucu Babalar da aynı istikrarsızlığı ve belirsizliği Amerikan kimliği ve birleşik bir federal devlet organize etmekle çözmeyi önermişlerdir. Ve bu uğurda Amerikalı Anglo-Saksonlar olarak Britanyalı kardeşleriyle çatışmaktan -Bağımsızlık Savaşı- kaçınmamışlardır. Daha ilginç bir analogi Timur-Bayazıt çatışmasında çıkmaktadır. Osmanlılar daha henüz kuruluşundan belki yüz yıl geçmeden tam bir Orta Asya Türkü Timur tarafından günümüz Türk devletine başkentlik eden Ankara'da (1402) ağır bir şekilde cezalandırılmışlar ve kendilerini toparlamaları için bir on yıla ihtiyaç duymuşlardır (Fetret Devri). Benzer şekilde Amerikalılar bağımsızlıktan henüz kırk yıl geçmeden İngiliz Krallığı tarafından 1812 Savaşı'nda ağır bir imtihandan geçirilmiştir. Yeni kurulan ‘Beyaz Saray’ ve Capitol-Ulusal Meclis-Kongre-ünlü Kongre Kütüphanesi ile birlikte İngilizler tarafından yakılmış Amerikan başkanı Madison başkent Washington'ı -Bush'un 9/11'de yaptığı gibi- terketmek zorunda kalmıştır. Amerikalıların da toparlanması belli bir zaman almıştır. Bütün bunlara ek olarak Osmanlı Kurucu Babalar'ının diğer uluslara ve özellikle dinlere karşı gösterdikleri tolerans pek çok açıdan Amerikan Kurucu Babalar'ın dini hoşgörü ve herkesin istediği dini ve inancı pratik edebilmesine -to profess- imkan tanımalarıyla büyük benzerlik taşımaktadır. Son olarak Osmanlı kurucularının heterodoks-ezoterik Anadolu tarikatları ile kurdukları ciddi ilişki ve Anadolu halklarının ahi loncaları ve tekkelerle derin dindarlığı ile Amerikan Kurucu Babalar'ın Masonik –bir başka ezoterik yapılanma- kimlikleri ve Amerikan ulusunun kimi Püriten temeller üstünde yükselişi arasında da ilişkiler kurulabilir.

Görüldüğü üzere pek çok noktada Osmanlı “Kurucu Babaları” çok-uluslu ve çok-dinli evrensel bir imparatorluğu üretme kapasitesi ve karizmasını göstermekle ciddi bir şekilde Amerikan “Kurucu Babalar”a benzemektedirler. Esasında bütün bu kalıcı ve uzun süreli çok-uluslu, çok-dinli imparatorluklarda görülen ortak bir özelliktir. Roma İmparatorluğu da Roma Senatosu – Romalı “Kurucu Babalar”-ve Cumhuriyet'inin ürünüdür. Bu bir açıdan bakıldığında Toynbee'nin “evrensel devletlerin”(universal states) “yaratıcı ve egemen azınlıklar”(“Dominant/creative minorities”) tarafından kurulduğu teorisine de uygunluk gösterir gibi gözükmektedir.³¹ Bu Amerikalıların ısrarla kendilerini Roma örneğine “Capitol”ları, Ulusal Anıtları-“Memorials”- ve diğer mimari yapıları ile benzetmeye çalışmalarını da bir ölçüde açıklamaktadır. Kurucu

Babalar'ın kurmayı arzuladığı "Cumhuriyet", pek çok açıdan Roma Cumhuriyeti'ni çağrıştırmaktadır ve Kurucu Babalar'ın bunun bilincinde eserlerini oluşturmaya çalıştıkları da açıktır. Belki de Kurucu Babalar'ın sahip olduğu bu tarihsel derinlik ve tarihe yaptıkları bilinçli ve samimi atıf, onları farklı ve biricik yapan özellikti. Belki de dünya tarihine damga vuran evrensel imparatorluklar böylesi bilinçli, samimi, cesur ve derin atıfların ve o atıfları yapma bilgeliğini gösterenlerin eseri idi. Fakat her ne şekilde olursa olsun Kurucu Babalar'ın böylesi bir atfı yapmasına ve gerçekleştirmesine imkan sağlayan bir zemin ve ortamın Kuzey Amerika kolonyal koşullarında var oluşu bu atfı anlamlandıran ve tarih içinde farklı ve biricik bir tecrübe haline getiren şeydir. Bütün bu olgulara karşın unutmamak lazım ki dünya tarihi yüzlerce benzer teşebbüsün içinden ancak birkaçının gerçek bir başarıya dönüştüğüne tanıklık etmiştir. Azın azı bu şansa ya da ilahi takdire mucip olabilmıştır. Azın azı bu gizli formülü keşfedebilmeye nail olmuştur. Bu perspektifte Kurucu Babalar teşebbüslerini "E plubiris unum"(one out of many)-"pek çok içinde tek"-olarak görmüş olsalar ki bu seçiciliği kendi devletlerinin "Büyük Damgasına" (The Great Seal of the U.S) geçirme gereği hissetmişlerdir.³² Kurucu Babalar sanki Osman Bey'in kendinden çıkan bir çınarın tüm dünyayı kaplayan rüyasına benzer "Amerikan Rüyası" ile bitmemiş piramidin -dünya tarihi- tamamlayıcıları olarak kendilerini görmekte ve "İlahi Takdirin Gözü" (The Eye of Providence) eşliğinde "Annuit Coeptis" (Tanrı bizim başlangıcımızı onayladı) demektedirler.³³

NOTLAR

1. Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908), Şerif Mardin, s.16, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
2. Ibid, s.12-16.
3. The Rise of the Ottoman Empire, Paul Wittek, Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, London, 1963.
4. Between Two Worlds The Construction of the Ottoman State, Cemal Kafadar, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1996.
5. Twilight of the Idols and the Anti-Christ, Friedrich Nietzsche s.25, R. J. Hollingdale çevirisi, Penguin Books, Great Britain, 1972.
6. Buna karşın Kuzey Amerika'da günümüz Kanada'sının New Foundland eyaletinde bulunan Saint John's (1497) ilk İngiliz teşebbüsüne konu olan yer olup Gilbert Humprey tarafından hak iddiasında bulunulmuştur (1583). Fakat sürekli yerleşim çok daha sonra gerçekleşmiştir (1627).
7. İngiliz Kraliçesi I. Elizabeth hiç evlenmediği için bakire (virgin) olarak adlandırılmış ve Virginia da buna binaen isimlendirilmiştir.
8. Ibid.
9. Thema Larousse Tematik Ansiklopedi, s. 162, Larousse 1993. Fakat bu durum tartışmalı gözükmektedir. Cromwell'in Avrupa'nın üç değişik kraliyet hanedanı ile kan bağı olduğu iddiaları mevcuttur. Sorun Cromwell ailesinin en az bir ayağının kökenlerindeki belirsizlikle ilgili gözükmektedir. Aynı zamanda Cromwell'in Cambridge Üniversitesi'nde açılan Püriten kolejlerden birinden mezun olması da unutulmaması gereken bir ayrıntıdır.

-
10. American Thought, Woodbridge Riley, s. 1-6, Kessinger Publishing, LLC, New York, 1915. Ayrıca s. 54-56.
  11. <http://w3.trib.com/~jbrooks/cromwell.htm>,
<http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/STUcromwellO.htm>.
  12. <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/STUcromwellO.htm>,
  13. Ibid.
  14. Ibid.
  15. <http://www.infoplease.com/ce6/society/A0860591.html>.
  16. İlginç olan bir husus da Güney’de ilk kolonileşme denemesi olan Jamestown’ın başarılı oluşunda büyük rol oynamış John Smith’in Kuzey’e doğru yaptığı yolculuklardan birinde de sözkonusu bölgeyi New England olarak isimlendirmesidir.
  17. “True Believer” (Gerçek İnanan) Amerika’ya göç etmiş bir Musevi-Alman ailesinin üyesi Eric Hoffer tarafından yazılmış bir kitap olup teması Nazi, Komünist, Siyonist ya da fanatik Hıristiyanların kelimenin tam anlamıyla insanların neden belirsiz ve pek çok anlamda ütöpik amaçlar güden ideolojilerin peşinde koştuklarını analiz etmeye kurulu bir eserdir. Bir bakıma Hoffer, Amerikalıların böylesi bir problemden kendi kendilerini geliştirme imkanı -self-advancement- Amerika’da mevcut olduğu için muzdarip görünmediklerini vurgulamaktadır. Burada ilginç olan Amerikan Kolonilerinin kurulmasında Hoffer’in tarif ettiği türden True Believers olan Püriten Babalar’ın oynadığı büyük roldür. Günümüzde hala bu Püriten ruhun Amerika için öneminin vurgulanması durumu daha da ilginç yapmaktadır.
  18. Time Almanac 2001, s. 103.
  19. Ibid, s.103.
  20. George Washington, Encyclopedia Britannica.
  21. Quakerizm üzerine bkz. American Thought s. 37-53,
  22. Amerikan Kolonilerinde İktisadi Hayat, Ramazan Arıkan.
  23. American Thought, s.27-36.
  24. The Rise of the Ottoman Empire, Paul Wittek.
  25. The frontier in American History, Frederick Jackson Turner, Henry Holt and Company of New York, 1921, New York. Ayrıca bkz.
<http://xroads.virginia.edu/~HYPER/TURNER/home.html>.
  26. Wittek, s. 33-45, Kafadar, s. 60-117.
  27. Kafadar, s. 118-154.
  28. Wittek, s.41-42, Kafadar, s. 127-128.
  29. Kafadar, s. 129.
  30. New York Evening Post, 28 Ocak 1803 ve Democratic Review, The Great Nation of Futurity, VI(1839), 427, ayrıca Democratic Review, John Sullivan, XVII(1845), 5.
  31. A Study of History, Arnold J. Toynbee. Oxford University Press, New York, 1987, s.2.
  32. Time Almanac 2001, s.100.
  33. Time Almanac 2001, s.100.
